

Liuksialan kartanon vaiheet

Kirjoittanut
Hilma Aakkula

Kansanvalistusseuran Kotiseutukuvauksia 20—21

Agathon Meurmanin kirjoituksia.

J. V. Snellman. Kansanvalistusseuraa varten Th. Reinin mukaan kirj. *A. Meurman*. 1901. 144 siv. 8:0. Hinta 1:50.

»Niille, joilla ei ole tilaisuutta oppia tuntemaan Snellmania ja hänen työtään Th. Reinin laajasta elämäkeirasta, tarjoo *A. Meurmanin* sen perustuksella valmistama lyhyt elämäkerta varsin selvän esityksen hänen elämänvaiheistaan ja julkisesta toiminnastaan.» Kirja on välttämätön joka kansankirjastossa.» Arvost. luettu.

* **Martti Luther.** Elämäkerta. 179 siv., hinta sid. 1:75.

»Mielellään tutustuvat varmaankin ne kansankirjastojemme lukijat, jotka eivät voi käydä käsiksi laajempiin Luther-elämäker-toihin, tämänkin kuvauksen kautta kirkkohistorian suurimman miehen elämään.» Arvost. luettelo.

Nälkävuodet 1860-luvulla. 1892. 77 siv., hinta 1:—.

»Se kolkko aikakausi, jota tämä teos kuvailee, on kansamme, historian tärkeimpiä vaiheita, ja se seikka antaa kirjalle huomattavan merkityksen. — Tekijän tunnettu esitystapa on omiaan lisäämään lukijan mielen hartautta. Kirja on siis parhaimpia historiallisia kansankirjoja, mitä meillä on tarjona. Hankittakoon se mahdollisimman useihin kirjastoihin.» Arvost. luettelo.

Veroista Suomessa. 92 siv., hinta 1:—.

Kuvaavasti ja vilkkaasti kerrottu esitys verojen välttämättömyydestä järjestetyn yhteiskunnan etujen hankkimiseksi sekä mieltä verojen oikeasta ottamisesta ja käyttämisestä. Edelleen selonteko Suomen valtiotaloudesta yleensä ja erittäinkin siitä, miten eri verolajit ovat alkunsa saaneet ja mistä, millä tavoin ja millä perustuksella niitä mitäkin otetaan.

Maatilojen yhteiset rasitukset Suomessa. 55 siv., hinta 75 p.

Täydentäen tekijän kirjasta »Veroista Suomessa» tässä tehdään selkoa niistä rasituksista, joita maataloista on työllä tahi luonnon-tuotteilla suoritettava eräiden virkamiesten palkkaamiseen, tien-tekoon, kyyditykseen y. m. yleisiin tarpeisiin.

J. Pynninen ja kansankirjastot. Viisikymmenvuotinen muisto. Kirjoittanut *A. Meurman*. 1895. 24 siv., hinta 25 p.

Suurella lämmöllä kirjoitettu kuvaus eräästä vallistustyön tien-raivaajista.

Kansanvalistusseura, Helsinki.

Liuksialan kartanon vaiheet

Kirjoittanut
Hilma Aakkula

Helsingissä 1913
Kansanvalistusseuran Kotiseutukuvauksia 20—21

Sisällys:

	Siv.
Muinaisuus	3
Voudin asuntona ja kuninkaankartanona	4
Kaarina Maununtytär Liuksialassa	8
Tottit ja Creutzit Liuksialan herraina	15
Liuksiala Mellinin suvulla	19
Meurmanien aika Liuksialassa.....	20
Kapteeni	20
Kunnallisneuvos	31
Nykyinen Liuksiala	46

Liuksialan kartano.

Liuksialan kartanon vaiheet.

Muinaisuus.

Kauniin, saaririkkaan Roineen pohjoisella rannalla, 5 km Kangasalan kirkolta on muistorikas, 5 manttalin suuruinen Liuksiala, entinen kuninkaankartano.

Jo ikivanhoista ajoista asti on seutu ollut asuttua. Sitä todistavat Kangasalan runsaat muinaislöydöt ja vanhat kansantarut. On löydetty joukko kivisiä, pronssisia ja rautaisia esineitä eri suunnilta pitäjästä.

Vanha kansantaru kertoo koko Satakuntaa Länkipohjaan asti muinoin hallinneen yhden miehen, mutta hänen kolme poikaansa jakaneen alan laskemalla Länkipohjasta kukin lastunsa vesille. Niistä pysähtyi yksi Liuksialan, toinen Laukon ja kolmas Kokemäen kartanon kohdalle. Näille paikoille rakensivat pojat sitte kartanonsa, ja erityisesti tarina mainitsee näistä Liuksialaa kotimaisten hallitsijain asutopaikaksi.

Mitään varmoja historiallisia tietoja pakanuuden-ajoilta Kangasalan pitäjästä ja Liuksialan kartanosta ei ole. Liuksiala näkyy olleen vain kyläkunnan nimi, josta kyläkunnasta sittemmin muodostettiin samaniminen kartano. Mutta jo aikaisin erotettiin Kangasala Pirkkalan pitäjästä, jonka kirkko oli vanhin näillä seu-

duin, eri seurakunnaksi ja sen ensimmäinen tunnettu kirkkoherra oli M. Rotcherus vv. 1366—1403. Ei tiedetä varmasti, milloin Kangasala tehtiin hallintopitäjäksi, mutta vielä Kalmarin unionin aikoina oli se Pirkkalaan yhdistettynä. Kun se siitä erotettiin, kulki Pirkkalan ja Kangasalan välinen raja Kirkkojärven tienoilla, niin että sen luoteisella rannalla olevat kylät taloineen kuuluivat Pirkkalaan ja järven vastaisella rannalla olevat kylät Kangasalaan. Liuksiala oli läheinen naapuri Pirkkalaan kuuluville kylille (Toikkola, Koivisto, Luukkaala ja Suomela). Nämä kylät kuuluivatkin sitten kauan Liuksialan kartanoon. Unionin loppuaikoina oli Kangasala jo itsenäinen hallintopitäjä.

Voudin asuntona ja kuninkaankartanona.

Kangasala ja samalla Liuksialakin kuului Ylä-Satakunnan kihlakuntaan. V. 1556 muodostettiin Ylä-Satakuntaan erityinen Liuksialan kartanon lääni, johon kuuluivat Kyrön, Pirkkalan ja Kangasalan pitäjät.

Jo v. 1560 yhdistettiin koko Ylä-Satakunta yhdeksi voutikunnaksi, jonka vouti asui Liuksialan kartanossa. Tämä tila kesti v:een 1577, jolloin kuningas Juhana III lahjoitti Liuksialan veljensä Eerik XIV:n leskelle, Kaarina Maununtyttäreille.

Samalla kun Liuksiala oli tullut voudin asunnoksi, oli Kustaa Vaasa siitä tehnyt karjatalon, kuninkaankartanon, liittämällä yhteen koko Liuksialan kylän -6 taloa-, Leivin kylästä 9 taloa ja useampia taloja Pirkkalan pitäjäästä Liuksialan naapurikylistä.

Siten tuli Liuksiala sangen mahtavaksi kartanoksi. Sillä oli laajat maat ja oivalliset kalavedet. Pellot olivat kahdessa osassa, toiset kartanon pohjoispuolella, toiset eteläpuolella, ja käytännössä oli kaksijakoviljelys. Niityt olivat: Isoniitty, josta v. 1557 saatiin 61 kuormaa heiniä, Läykkäy 6 kuormaa, Salmenniitty 10 kuormaa, Uusiniitty 20 kuormaa ja kartanon pelloista saatiin 5 kuormaa. Sen lisäksi oli Holminniitty, jota ei niitetty, kun siellä kävivät laitumella kartanossa elätettävät lukuisat kuninkaan hevoset.

Maanviljelys oli jo v. 1569 Liuksialassa jokseenkin huomattavalla kannalla, koska siellä syksyllä kylvettiin 9 puntaa (= 36 tynnyriä) rukiita ja v. 1570 keväällä 3 puntaa 1 panna (= $12\frac{2}{3}$ triä) ohria sekä 1 punta $1\frac{1}{2}$ panna (= 5 triä) herneitä ja papuja. Näistä kylvöistä syksyllä saatiin 6 lästiä 2 panna (= $108\frac{1}{2}$ triä) rukiita; 1 lästi 3 puntaa (= 60 triä) ohria ja 4 puntaa 2 panna (= $17\frac{1}{3}$ triä) herneitä ja papuja. Kauroja ei viljelty aina, kun niitä saatiin veroina. Heiniä saatiin 278 kappakuormaa (= 1,112 aamia). Humaloita saatiin 8 L~~l~~. Jopa näinä aikoina Liuksialassa viljeltiin nisuakin. Esim. v. 1557 kylvettiin $\frac{1}{3}$ panna ja saatiin 2 panna ja $\frac{1}{3}$ nelikko.

Kartanon kalastajat pyysivät lohia ja siikoja Muroleen koskesta, lahnoja, haukia ja »ruokakaloja» (ahvenia ja särkiä) Roineesta ja muista lähellä olevista sekä erämaan järvistä. Tyrvään talonpojat maksoivat joka toisen kalan nuotanveto-oikeudesta pitäjälle kuuluvassa osassa Kokemäenjokea ja 5 talonpoikaa, joille Tammerkosken kalastusoikeus oli annettu, suorittivat siitä kartanolle vuosittain 1 L~~l~~ lohta kukin. V. 1557 saatiin kartanon omilla nuotilla: lahnoja 9 L~~l~~, haukia $4\frac{1}{2}$ L~~l~~, ruokakaloja $2\frac{1}{2}$ L~~l~~, Tammerkoskesta lohia $\frac{1}{2}$ tynnyriä, Muroleenkoskesta lohia $\frac{1}{2}$ tynnyriä, siikoja 7 triä, suolahaukia 1 tri. Kevätkalastuksesta erämaissa kartanon omilla nuotilla: haukia $8\frac{1}{2}$ L~~l~~, lahnoja 3 L~~l~~ ja ruokakaloja 7 L~~l~~.

Liuksialan kartanolla oli kaksi vesimyllyäkin: toinen Muroleenkoskessa yhdellä kiviparilla käypä ratasmylly, joka tavallisesti vuokrattiin jollekin myllärillem, ja Sarsankoskessa jalkamylly, jossa talon omat tarpeet jauhettiin.

Längelmävesi purki siihen aikaan vetensä Sarsankosken kautta Roineeseen. Tämä valtava koski kuivui sittemmin, kun Längelmävesi uursi v. 1604 uuden uran: Iharinkosken, joka yhdisti sen Pälkäneveteen. Paikkakunnalla sanotaan vieläkin: »ilkeä Ihari saattoi Sarsan vaivaiseksi». Kaivannon kanava tuhosi vuorostaan kokonaan Iharinkosken, jonka väylä jo ennestään oli kaventunut.

Vaikka Liuksialan elinkeinot silloisiin oloihin katsoen olivat tuottavat, ei kartanonpito kuitenkaan kannatta-

nut. Syynä siihen oli virkamiesten, palvelijain ja eläinten paljous, joka kartanossa voudinasuntona oli elätettävä. V:n 1571 palkkausluettelosta parhaiten näkyvät kartanon suuret menot.

Virkamiehiä oli 4: vouti Lasse Eerikinp. ja kirjuri Kaarlo Niilonp., kummallakin palkka 100 mk., vaateraha 60 mk.; alakirjuri Olavi Henrikinp., palkka 28 mk., ja alavouti Lasse, 24 mk. sekä kummankin vaateraha 12 mk.

»*Hovimiehiä*» oli 12: kunkin palkka 16 mk., vaateraha 12 mk.

Ammattimiehiä: Pärtytyli, Lasse kokki ja Olavi tynnyrintekijä, kunkin palkka 16 mk., vaateraha 12 mk. Vielä Olavi oluenpanija, palkka 4 mk.

Varastohuoneen väkeä: muori Briita, palkka 25 mk., vaateraha 16 mk., Margareeta, palkka 6 mk., Kaarina, palkka 4 mk., ja Anna, karjapiika, palkka 8 mk.

Kalastajia Heikki ja Eerikki, kummankin palkka 3 mk.

Palkkoihin ja vaaterahoihin meni siis vuosittain 873 mk., ja se oli siihen aikaan suuri summa.

Paitsi näitä oli Liuksialassa suuri joukko renkiä ja piikoja, härkain, lehmäin ja lampaiden paimenia, leipureita ja 1 mylläri varsinaisena palvelusväkenä. Ne saivat talosta ruuan ja palkaksi vaatteita, kenkiä, lampaanahkoja y. m. parseleita. Sen lisäksi oli kartanolla, niinkuin pienellä hovilla ainakin, omat kirjeenkantajansa, turkkurinsa, suutarinsa, seppänsä, nahanparkitsijat ja mitä muita käsityöläisiä tarvittiin, joiden palkat v. 1571 nousivat 1,070 markkaan 6 äyriin 18 penninkiin.

Tämän lisäksi vielä hevostenopettajia, sotilaita (sekä ratsu- että jalkaväkeä), sotavankia; esim. v. 1571 siellä elätettiin 16 lybekkiläistä 26 viikkoa. Tästä voi helposti käsittää, ettei kartanonpito kannattanut, kun sen oli elättäminen semmoinen joukko ihmisiä ja eläimiä.

Liuksialan kuninkaankartanossa syötiin kahdessa pöydässä, ylemmässä ja alemmassa, joita ruotsiksi sanottiin »svennebordet» ja »spisebordet». Edellisessä söivät virkamiehet voudista alkaen, hovimiehet, ratsumiehet, pyssymiehet, käsityöläiset, hevostenopettajat,

vangit, tallirengit, joita oli tavallisesti 13, ja satunnaiset vieraat, keskimäärin n. 70 henkeä. Alemmassa pöydässä söivät palkkarengit, paimenet ja piiat, n. 30 henkeä.

Jonkin käsityksen tuonlaisen hovimaisen kartanon irtaimistosta antaa elukkain luku, jonka mainitsen v:n 1570 omaisuusluettelon mukaan:

härkiä, joita käytettiin vetojuhtina, 38, sonnia 4, lehmiiä 54, hiehoja 56, mullikoita 73, pässiä 48, lampaia 104, sikoja 73 ja hanhia 12. Hevosia oli 28, joista tammoja 2, 1—3 vuoden vanhoja varsoja 6, vanhoja tammoja 8, nuoria tammoja 9, maitovarsoja 3. Tämän lisäksi kartanossa elätettiin suuri joukko kuninkaan hevosia.

Sama omaisuusluettelo sisältää vielä viljaa, ruokaja juomatarpeita, lihaa ja läskiä, suolattua ja kuivattua kalaa, vuotia ja nahkoja, talouskaluja, myllykaluja, puuastioita, pajakaluja, kalastustarpeita, makuupatjoja, päätyynyjä, penkkityynyjä, päänalusia, ryijyjä, venäläisiä peitteitä, vaippoja, lakanoita, kattokangasta, sängynuutimia, kankaanpalasia, pöytäliinoja, käsiliinoja, patjoja ja kattiloita. Luettelo on tehty hyvin tarkoin, yksityiskohtaisesti, ja osottaa sitä korkealle kehittyneeltä taloudenhoitojärjestystä, mikä Kustaa Vaasan aikana pääsi käytäntöön kuninkaankartanoissa. Ei edes rikkinäisiä patoja saanut tällaisista luetteloista niin vain jättää pois. Maanviljelyskalusto näyttää luettelosta päättäen olleen perin puutteellinen. Yksinkertaisia sahroja luetellaan 21, äkeitä 1, lapioita 8, viikatteita 12, sirppiä 10, mutta eipä juuri muuta.

On säilynyt myös luettelo, mitä Liuksialassa siihen aikaan kulutettiin vuodessa sekä ruoka- ja juoma- että muita tavaroita.

Helppo on arvata, että pötyä piti olla pöydässä sellaiselle välle, mikä talossa asui ja majaili. Tämä ajan hevos- ja karjanhoidon kuvaukseksi olkoon mainittuna, että kauroja kulutettiin kun. maj. ja muiden hevosille 465 pannia $2\frac{1}{3}$ kappaa, lehmille annettiin suurukseksi kauranmaltaita 6 puntaa 3 pannia 3 kappaa, vasikoille ruisjauhoja $47\frac{1}{2}$ pannia ja kaurajauhoja 6 pannia, 21 lihotussialle ruisjauhoja 23 pannia $15\frac{1}{3}$ kappaa sekä

papuja ja herneitä 41 panna 15 kappaa. Hanhille, sioille ja porsaille syötettiin myös kauruja ja kaurajauhoja sekä ohria hyvät määrät. Ei siis elukkain hoitokaan aivan alkuperäinen ollut.

Kaarina Maununtytär Liuksialassa.

Kun ei Liuksiala suunnattomien menojensa vuoksi kannattanut, Juhana III lähetti 19. maalisk. 1576 kartanon silloiselle voudille kirjelmän, jossa käski hänen vuokraamaan sen varakkaille talonpojille. Tätä aikomukseen ei kuningas kuitenkaan toteuttanut, vaan 20. maalisk.

Kaarina Maununtytär.
Kangasalan kirkossa olevasta maalauksesta.

lahjoitti sen irtaimistoinen, luultavasti omaatuntoaan rauhoitukseen, muutamia viikkoja sitten kuolleen, todennäköisesti surmatun, veljensä kuningas Eerik XIV:n leskelle, Kaarina Maununtyttärele.

Liuksialan kartanon kanssa Kaarina sai 26 taloa veroinensa. Niitä oli Kangasalan Outpohjankylässä 3, Ohtolassa 4, Leivinkylässä 5, Firkkalan pitäjän Hyppärilänkylässä 5, Toikkolassa 4, Luukkaalassa 4 ja Alaistenkylässä 1.

On säilynyt erityinen luettelo Kaarina Maununtyttären saamasta Liuksialan irtaimistosta ja vertaamalla sitä edellä mainittuun talon omaisuusluetteloon havaitsemme suurimman osan irtaimistoa joutuneen kartanon uudelle omistajalle.

Lahjoituksen arvoa lisäsivät suuresti lasi-ikkunat, jotka siihen aikaan olivat sangen kalliita. Lukuiset olivat Liuksialan huoneet silloin, koska ikkunoitakin oli 47.

Vouti Hordeel sai myöskin jonkun osan irtaimistosta ja loput (vaatteita ja kankaita) siirrettiin Turun linnaan sotaväen käytettäväksi.

Kesäkuun alussa v. 1577 läksi Kaarina Maununtytär lukuisan seurueen kera Turusta Kangasalle. Mukaan tuli 7 naista, nähtävästi sekä seuranytöitä varten että apulaisiksi, ja 13 miestä, joissa kuninkaan määräämä avustaja Liuksialan olojen järjestämisessä sekä 3 pappia ja 4 messuteiniä. Tavaroita saattamassa oli 4-miehinen suojelusväki Poriin saakka, jonka kautta matka kulki.

Kaarina-rouva ei ollut kauvan tyytyväinen lahjoitukseensa, vaan valitti pian kirjeessä kuninkaalle, ettei 26 talonpoikaa voinut päivätöillään eikä muutenkaan pitää Liuksialaa kunnossa. Kuningas lupasi sentähden 29. elok. 1577 päivätyssä kirjeessään lisäksi 4 taloa (Suoramaa kylän), niin että Kaarina nyt sai nauttia verot ja päivätyöt 30 talosta. Sitäpaitsi lupasi kuningas Turun linnan päällikön Bertil Ericssonin mukana lähettää Liuksialaan 14 luodin painoisen hopeakannun ja vielä vastaisuudessa sopivassa tilaisuudessa muita hopeakaluja. Samassa kuningas lahjoitti teurastettavaksi ensi talven varaksi 10 härkää ja muuten alkuunpääsemisen avuksi 5 paria vetohärkiä ja 8 puntaa viljaa.

Näillä lahjoituksilla tahtoi kuningas hyvittää Kaarina Maununtytärtä, joka kirjeellisesti oli pyytänyt saada poikansa Kustaan luokseen. Mutta kuningas oli lähettänyt nuorukaisen ulkomaille, ettei häntä olisi käytetty välikappaleena kuninkaallisen perheen tuhoamiseen.

Lahjoituskirjeessä oli Liuksiala taloineen luvattu Kaarinalle vain »toistaiseksi», jonka tähden hän jo ensi vuonna pyysi kartanoa elinajakseen. Samassa kirjeessä hän anoi myöskin lisää päivätyitä ja vuotuista kalaveroa.

Kuningas ei kuitenkaan vielä 1. heinäk. 1578 päivätyssä kirjeessään suostunut edelliseen pyyntöön, vaan vaati Kaarinalta Liuksialasta sitä veroa, »minkä velivainajansa Eerikki kuningas on antanut määrätä, ennenkuin joutui pois hallituksesta». Lupasi sentään lahjoittaa Kaarinan lapsille joitakin maatiloja ja kartanoita perinnöllisiksi, »että Teillä ja heillä on syytä Meitä kiittää».

Toisessa kirjeessä kuningas samalla kertaa lupasi Liuksialaan toistaiseksi 3 triä lohta ja 3 triä siikaa Porista, sekä 100 päivätyötä Kangasalta vuosittain. Liuksialan lahjoituksessa Kaarina Maununtytär ei näet ollut saanut Muroleenkosken kalastusoikeutta eikä samassa koskessa olevaa myllyäkään. Tyrvään talonpoikain kalavero ja Tammerkosken kalastusoikeus jäivät myöskin kruunulle, siksi Kaarina-rouva oli pyytänyt lisäkalaveroa itselleen.

Vasta 17. kesäk. 1581 kuningas avoimessa kirjeessä vakuutti Kaarina Maununtyttärelle Liuksialan ja kaikki muut hänelle antamansa lahjoitukset elinajaksi, minkä hän 1583 vielä toistamiseen vahvisti kirjelmällä.

Yhä uudelleen muisti Juhana III veljensä leskeä lahjoituksillaan. Niinpä 22. lokak. 1582 hän lahjoitti Kaarinalle 11 taloa: Haapaniemen kylästä 4, Suomelasta 1, Tarkeilasta 4, Hykänsalosta Kangasalta 1 sekä Pirkkalan pitäjästä 1 (Koiviston talon). Ja 23. kesäk. 1590 antoi hän määräyksen, että Turun linnasta oli Kaarinalle annettava 10 tynnyriä suolattuja turskia ja silakoita vuosittain.

Myöskin Kaarinan tyttären etuja kuningas valvoi antamalla 21. heinäk. 1587 Sigrid Vaasalle rintaperillisen oikeudet Liuksialan kartanoon ja sen ympärillä olevien 23 kylän talojen veroihin ja muihin etuihin.

Samaan kirjeeseen on liitetty lahjoitettujen kylien nimet taloineen, joiden luku oli 69, ja verojen suuruus. Seuraavassa luettelen ne, samalla osottaakseni paikkakunnan tämänaikaaisia viljelysaloja.

Kangasalan pitäjässä:

Riun neljäskunnassa:

Riunkylä	vero	— 13	äyriä	{	4
Padustaival	„	— 3	„	{	1
Haapaniemi	„	— 10 ^{1/2}	„	{	3
Outopohja	„	— 4 ^{1/2}	„	{	2
Vihtinen	„ koukkuja	— 1 ^{1/2}	„	{	1
Ohtola	„	— 8 ^{1/2}	„	{	4
Suomela	„	— 4 ^{1/2}	„	{	2
Leipi	„	— 14	„	{	5

Tiihalan neljäskunnassa:

Kerppolankylä	vero	(— 6 äyriä ¹⁾	(2
Suomatkankylä	„	(— 8 „	2
Vänninsalo	„	(— 9 „	3
Monikkala	„	(— 6 „	1
Raikku	„ koukkuja	(— 16 „ manttalia	4
Vehoniemi	„	(— 20 ^{1/2} „	6
Apajapohja	„	(— 13 „	4
Hykönsalo	„	(— 7 „	3
Tarkeila	„	(— 8 „	3

Pirkkalan pitäjässä:

Hyperriälänkylä	vero	(— 13 äyriä	(4
Toikkola	„	(— 11 ^{1/2} „	4
Koivisto	„	(— 4 ^{1/2} „	1
Luukkaala	„ koukkuja	(— 8 „ manttalia	4
Suorama	„	(— 11 „	4
Alaistenkylä	„	(— 6 „	2

Kun Juhana III:n kuoltua Kaarle IX nousi valtaistuimelle, anoi Kaarina Maununtytär vielä kerran kuninkaallista vahvistusta Liuksialan omistamiseen. V. 1601 kuningas antoiikin avoimella kirjeellä vahvistuksensa »suosiosta ja armosta ja Kaarina-rouvan nöyrän ja alamaisen rukouksen johdosta». Vahvistus koski kaikkia niitä etuja, mitä edellinen kuningas oli »rakkaalle Liuksialan Kaarina-rouvalle» suonut, »minkä nimellisiä olivatkaan ja missä maakunnassa, voutikunnassa, kihlakunnassa ja pitäjässä voivat olla, mitään erottamatta».

Kaarina Maununtytär hallitsi pientä hoviansa Liuksialaa kuolemaansa asti. Hänen vaiherikas elämänsä päättyi siellä 13. syysk. 1612. Hän oli silloin 63 vuotias.

Paljon oli onnetar luvannut tälle köyhälle, kauniille korpraalin tyttarelle, mutta vielä enemmän kohtalo

¹⁾ Silloisessa markassa oli 8 äyriä, äyrissä 3 äyrityistä (markassa = 24 äyrityistä); äyrityinen oli jaettu 8 penninkiin; 1 marka = 192 penninkiä.

Kaarina Maununtytären hauta Turun tuomiokirkossa.

rettiin Hornien (Kankaisten) hautakuorista erotettuun ja varta vasten aistikkaasti laitettuun ja koristettuun osastoon. Siellä lepää yksinkertaisessa, mustassa marmoriarkussaan Kaarina-kuningatar, ainoa kruunattu hen-

riisti häneltä: puc-lison, pojan, ¹⁾ isänmaan, kruunun. Suomi sai suoda kodin yksinäiselle, hyljätyle naiselle, ja suurimman osan ikäänsä — 35 vuotta — elikin hän täällä vieraskielisen kansan keskuudessa, mutta tämän kansan rakastamana ja siunaamana. Suomessa sai Kaarina Maununtytär viimeisen leposijankin: ruumiinsa haudattiin Turun tuomiokirkkoon Tottien hautakuoriin, josta tomunsa 1867 siir-

¹⁾ Kaarina Maununtytär oli monessa nöyrässä kirjeessä kuninkaalta rukoillut pojallensa Kustalle lupaa asettua Suomeen äitinsä luo syrjäiseen Liuksialaan. Mutta turhaan. Prinssiä, joka aikoinaan oli ollut »Ruotsin toivo», pidettiin vaarallisena olemaan valtakunnassa näinä levottomina aikoina. Yhä täytyi Kustaa Eerikinpojan koditouna harhailla vierailta maillo. Ainoastaan kerran, v. 1596, sai onneton äiti tavata poikaansa Tallinnassa, mutta se olikin viimeinen kerta. Taru kyllä kertoo prinssin valepuvussa piileskelleen Suomessa ja käyneen Kangasallakin, mutta siihen tuskin voi luottaa. Maanpakolaisuudessa päättyikin hänen rauhaton elämänsä. Hän kuoli v. 1607 Kasjinin kaupungissa Venäjällä.

kilö, jolle Suomi on saanut suoda viimeisen leposijan. Hautakuorin ikkunat koristi taiteilija Schwertzkoff kauniilla lasimaalauksilla ja esittävät ne kuvannollisesti Kaarinan eroa Ruotsista ja tuloa Suomeen.

Todisteena siitä, että Kaarina Maununtytär oli hyvä ja lempeä emäntä lukuisille alustalaisilleen, on jättämänsä kaunis muisto, joka vielä vuosisatojenkin jälkeen on säilynyt paikkakunnalla. Ettei se-ole vain viimeisten sukupolvien mielikuvituksessa syntynyt, osottaa parhaiten »nuijamiesten» käytös, kun he kulkivat Kangasalan läpi 1596 lopulla. Niménomaan he olivat päättäneet säästää Liuksialan, mutta lähellä olevan, pitäjän vanhimman aateliskartanon, Vääksyn, pahasti ryöstivät. Taisipa siinä mellakassa sen emäntä, Juhana-kuninkaan entinen rakastajatar, Kaarina Hannuntytär, menettää henkensäkin.

Sattumako, vaiko Juhana III:n päähänpisto lähetti nämä rouvat, joilla muinoin oli ollut niin läheinen ja vaikuttava suhde kuninkaallisiin veljeksiin, tänne Suomen sisämaahan toistensa naapureiksi.

Juhana III:lla oli Kaarina Hannuntyttären, Vääksyn rouvan kanssa 3 lasta, ja oli hän runsailla lahjoituksilla muistanut heidän äitiään. Kaarina oli saanut Vääksyn kartanon, Tiiholan kylän (17 taloa) Kangasalla ja Penttilän Firkkalasta. Vääksyllä oli 2 lampuotiaakin: Joutsiniemi ja Sammalisto Kangasalla.

Tarina kertoo Liuksialan ja Vääksyn rouvien toisinaan kiistelleenkin, milloin Roineen saarista milloin mistäkin, ja oli kiista niin tuimaa, että siihen ottivat osaa kartanoiden tontutkin. Vääksyn tonttu taisteli jauhoilla, joita heillä monien Sarsankoskessa olevien myllyjen tähden oli paljon, ja sokaisi niillä Liuksialan tontun silmät. Tämä käytti aseinaan halkoja, joita heillä oli runsaasti. Toisinaan naapurukset elivät tietysti hyvässäkin sovussa.

Kaarina Maununtyttären ajoilta Liuksialan kartanoon ei ole jäänyt mitään pysyväistä muistomerkkiä. Onpa väitetty kartanon rakennustenkin silloin olleen vallan toisessa paikassa kuin nyt. Mutta se väite näyttää olevan väärä, sillä maanmittaushallituksesta saatu

kartan jäljennös vuodelta 1696 osottaa päinvastoin kartanon silloin olleen nykyisellä paikallansa, lähellä Roineen rantaa. Kaarina Maununtyttären kuolemasta oli kulunut vasta 84 vuotta siihen asti, kun kartta laadittiin, ja tuskinpa hänen aikuisensa 28 huoneinen päärakennus olisi siksi ennättänyt kokonaan hävitä, vaikka olikin puusta rakennettu. Kertoopa Gadd »Satacunda» nimisessä julkaisussaan v. 1751 mainitusta rakennuksesta silloin vielä olleen jäännöksiä jälellä.

Paljon tarinoita on Liuksialasta näiltä ajoilta. Niinpä mainitaan Kaarinan rakennuttaman päärakennuksen hirretkin tuodun Rautalammilta asti, ja rakennuksen alla olevaan kellariin Kaarina-rouvan muurauttaneen erään Eerik XIV:n tyttären, jonka nimeä ei kuitenkaan mainita. Historia ei kuitenkaan tunne muita Eerik XIV:n tyttäriä Liuksialassa oleskelleen, kuin Kaarinan oman tyttären Sigridin. Joku naissukulainen, ehkä veljentytär, kyllä oleskeli hänen luonaan Liuksialassa.

Kertomuksen mukaan Kangasalan kirkkokin niinä aikoina oli Liuksialan maalla, lähellä nykyistä kartanoa, niillä tienoin, missä nyt on kartanon tuulimylly. Kun tätä rakennettiin, löydettiin maasta ihmisen luita ja pääkalloja sekä kalkkiruukin murusia. Ruotsalaiset tutkijat Retzius ja Lovén toimittivat kaivaustöitä myöskin samalla paikalla, ja tuli silloinkin esiin ihmisen luita. Vaikka Liuksialan kirkosta ei olekaan mitään varmoja tietoja, todistaa tämä ainakin hautausmaan olleen niillä tienoin, ja joskaan ei pitäjän kirkkoa siinä ollutkaan, niin oli kuitenkin Kaarinan hovikappeli hautausmaineen. Toihan hän tullessaan Liuksialaan muutamia pappeja ja messuteiniäkin pientä hoviaan varten. Kirkko oli tietysti puusta ja hävisi ajan kuluessa kokonaan. Kansa kutsuu vieläkin myllyn lähellä olevaa niittyä »Kirkkoniityksi» ja erästä Roineen saarta »Papinsaareksi».

Muistipa Kaarina-kuningatar Kangasalan kirkkoakin lahjoituksillaan. Vanhan messukirjan muistiinpanon mukaan lahjoitti hän sille kullatun kalkin, hopeakannun ja 3 kallista messukasukkaa.

1600-luvun alkupuolella ruvettiin nykyistä Kangasalan kirkkoa rakentamaan, ja sen valmistuttua jäi Liuk-

sialan kirkko käyttämättä. Luultavasti se pian kokonaan hävitettiin, kun se oli keskellä kartanon peltoa. Olivatpa omistajat aikoinaan valittaneetkin kirkkoväen sotkevan peltoja. Liuksialassa säilytetään vielä isoa rautaista avainta, jonka taru kertoo olleen entisen L:n kirkon avaimen. Nykyisessä kirkossa on vielä joitakuuta keskiaikaisia, kömpelösti tehtyjä, puisia veistokuvia, jotka lienevät vanhan kirkon peruja. Taru kertoo noiden veistokuvien muka saaneen määrätä nykyisen kirkon paikankin. Ne kannettiin lähellä olevaan Kirkkojärveen ja minne tuuli ja laineet ne kuljettivat, sinne päätettiin uusi kirkko rakentaa. Osa noista veistokuvista on lahjoitettu kansallismuseoon, osa on mädäntynyt kirkon kosteassa kellarissa.

Liuksialan kirkon avain.

Kansalla on ollut luulo, että Liuksialaan on kätketty aarteita, ja johtuu se varmaankin siitä loistavasta elämästä, jota siellä kuningattaren aikana vietettiin. Yksinkertaisissa maalaisoloissa se tietysti herätti suurta ihmettelyä.

Liuksialan kartanon aluetta sanotaan yleensä vielä paikkakunnalla »lääniksi», ja johtuu se nimitys varmaan niiltä ajoilta, jolloin voudit siellä asuivat halliten lääniään.

Tottit ja Creutzit Liuksialan herroina.

Kaarina Maununtyttären kuoltua peri Liuksialan kartanon kaikkine taloineen hänen 46-vuotias tyttärensä Sigrid. Nuoruutensa ajan hän oli luultavasti oleskellut äitinsä luona Liuksialassa ja Suomeen hän oli joutunut naimisiinkin Henriikki Klauksenp. Tottin, Sjunby, Watzalan, Gerknäsin ja Niemen herran kanssa.

Jo Juhana III oli, niinkuin edellä on kerrottu, vakuuttanut neiti Sigridille rintaperillisen oikeudella Liuksialan kartanon monine taloineen. Sigismundon kuninkaaksi tultua kääntyi Sigrid Eerikintytär hänen puoleensa alamaisella anomuksella saada vahvistus edellä-

Sigrid Vaasa.
Kangasalan kirkossa olevasta
maalauksesta.

mainittuihin oikeuksiinsa, minkä kuningas 1594 myönsi. Lahjoitus sisälsi Liuksialan kartanon etuinensa ja 75 sen ympärillä olevaa verotaloa Kangasalan ja Pirkkalan pitäjissä.

Samassa anomuskirjeeseensä oli Sigrid myöskin valittanut kuninkaalle, ettei hän saanut Juhana-kuninkaan lupaamaa 6,000 talarin morsiuslahjaa täydellisesti ja että suurella vääryydellä ja väkivallalla häneltä oli anastettu muutamia saaria, myllynpaikkoja ja Liuksialan

kartanoon kuuluvien tilojen takamaita. Tähänkin vastasi Sigismundo ystävällisesti ja lupasi ottaa hänet »turviinsa, suojaansa ja vastuuseensa».

Naimisissa ollessaan Henrikki Tottin kanssa ei Sigridrouva asustanut varsinaisesti Kangasalla, vaan miehensä omistamassa Gerknäsin kartanossa. Vasta leskeksi tultuaan muutti hän Liuksialaan ja asui siellä kuolemaansa asti.

Sigridrouva näyttää olleen ponteva ja itsekäs nainen, joka koetti valvoa etujaan aina välittämättä edes oikeudesta. Niinpä joutui hän kovaan riitaan virkamiesten palkanmaksuista. Hän ei tahtonut suorittaa edes lainlukijan palkkaa, vaikka häneltä sitä vaadittiin, vaan koetti todistaa seuraavat, »vapaanpenikulman» sisällä olevat kylät: Haapaniemen, Kurun, Ohtolan, Vihtisen, Hyppäriän, Toikkolan, Kaltilan, Leivin, Koiviston, Luukkaalan, Suomelan, Suoraman, Tompilän ja Alasen muka vanhoista ajoista asti Liuksialaan kuuluneiksi, ettei niillä koskaan olisi erikoisia rajoja ollutkaan ja että niillä kartanon kanssa olivat yhteiset metsä-, niitty- ja takamaat sekä yhteiset kalavedet, ainoastaan pellot olivat aidoilla erotetut. Sillä perusteella ne muka olivat Liuksialan tavoin veroista vapaata »rälssiä».

Koska selkkauksia palkanmaksuista oli syntynyt, saapui korkeita virkamiehiä tutkimaan raja-seikkoja. Silloin todistivat 25. lokak. 1619 muutamat 80-vuotiaat miehet, eräs Tavelasta, toinen Tompilasta, että edellämainittujen kylien ja Liuksialan kartanon välillä ei koskaan ollut varsinaisia rajoja ollutkaan, eikä tutkijakuntakaan rajoja sanonut löytäneensä, vaan että kaikki mainitut kylät olivat Liuksialan yhteisen raja-aidan sisällä. Liuksialan raja idässä ulottui silloin Ro- eli Ruohautamäkeen, etelässä Ristikiveen, lännessä Solkianmäkeen ja pohjoisessa Pitkäänlahteen. Pitäjän papit ja muut virkamiehet todistivat samaa.

Täten julistettiin edellämainittujen kylien talonpoikain tilat kokonaan Liuksialaan kuuluviksi, joten ne menettivät erikoisen verotaloasemansa ja omistajat siten tulivat Liuksialan lampuodeiksi.

Henrik Tott joutui kuningas Kaarle IX:n epäsuosioon, samoin puolisonsa Sigrid-rouvakin. Kaarle IX:n puolisolle tämä oli kirjeessä valittanut kärsineensä suurta vääryyttä kuninkaan puolelta isänsä perintöön ja Juhana-kuninkaan lahjoituskirjelmään nähden. Tähän vastasi kuningas Suomen käskynhaltijan kautta kovin tylästi ja ankarasti, kutsuen Sigrid Tottia veljensä äpäralapseksi, ja siten kieltäen hänen perintöoikeutensa.

Henrik Tott kuoli 1604, ja 1609 meni leski uusiin naimisiin hovimarsalkka Niilo Niilonpojan kanssa Natt och Dag sukua. Tämä puoliso kuoli 1613, ja sen jälkeen asui Sigrid Liuksialassa kuolemaansa asti, joka tapahtui 1633. Hänetkin on haudattu Turun tuomiokirkkoon Tottien hautakuoriin.

Sigrid Vaasan kuoltua peri Liuksialan hänen poikansa Aake Tott, synt. Gerknäsissä 1598. Lapsena hän lienee ainakin ajoittain oleskellut täällä isoäitinsä luona, myöhemmän ikänsä hän vietti opinteillä ja jo 15 vuotiaasta

Tottin-suvun vaakuna.

sotaretkillä, Kustaa II Adolfin etevänä sotapäällikkönä (»Lumiaura»), eikä liene ainakaan pitempiä aikoja asunut tässä kartanossansa. Hän kuoli 1640 ja haudattiin Turun tuomiokirkkoon, johon lankonsa Pietari Brahe myöhemmin rakennutti Tottien komean hautakuorin.

Aake Tottilta meni Liuksiala perintönä pojallensa Klaus Tottille, jolle Kristiina-kuningatar antoi Etelä-Pohjanmaalla sijaitsevan Karleborgin kreivikunnan läänitykseksi. Ylen loisteliaan ja tuhlaavaisen elämänsä takia rahapulaan joutuneena Klaus Tott möi 8 Liuksialaan kuuluvaa taloa vapaaherra Kustaa Soopille, ja auttaaksensa suosikkiansa Kristiina-kuningatar 1654 osti kreivi Tottilta koko Liuksialan säterikartanon. Jo samana vuonna kuningatar lahjoitti sen Kristoffer Kaarle Schlippenbachille, josta sittemmin tehtiin kreivi ja valtaneuvos. Vaihtokaupassa Liuksiala joutui vielä jälleen kreivi Tottille. Mutta ei hän nytkään kauvan pysynyt kartanon herrana, vaan möi sen 1661 amiraali, vapaaherra Lorens Creutzille, joka palveli monissa toimissa, m. m. Turun ja Porin läänin maaherrana, ja sai surullisen lopun Tanskan sodassa 1676. Hänen mainitaan olleen »itsepintainen kuin suomalaiset tavallisesti».

Creutzin aikana Kangasalan uusi kirkko valmistui ja hän on puolisonsa Else Duvallin kanssa v. 1661 lahjoittanut kirkolle vieläkin käytännössä olevan hopeisen öylättiastian.

Liuksialan maalla sijainneesta Kangasalan vanhasta kirkosta siirrettiin uuteen kirkkoon messinkinen kynttiläkruunu ja Vääksyn herran Kustaa Illen lahjoittama saarnatuoli.

Lorens Creutzin perijän ja seuraajan, ratsumestari, sittemmin kenraali Kaarle Kustaa Creutzin aikana oli jo vireillä kysymys Liuksialan palauttamisesta valtiolle, mutta teki kuninkaallinen reduktio- l. peruutuskomitea sellaisen päätöksen, että »Liuksialan

Creutzin suvun vaakuna.

omistaja saa hallita seuraavat Liuksialan kartanon rajojen sisällä, hyvässä kunnossa olevat kylät taloineen, kunnes hän saa takaisin Claus Tottin perillisiltä sen summan, joka siitä oli maksettu, jolloin myös valtio saa omansa takaisin:

Leipi	4 taloa	Hyppäriä	4 taloa
Toikkola	3 „	Kaldila	1 „
Koivisto	1 „	Tompila	1 „
Luukkaala	4 „	Suomela	2 „
Suorama	4 „	Alaistenkylä	1 „
Outopohja	3 „	Haapaniemi	3 „
Kuru	4 „	Vihtinen	1 „
Ohtola	4 „		

Puolet Aake Tottin aikoinaan omistamista taloista oli nyt siis valtiolle palautettu.

Kaarle Kustaa Creutz, joka vietti useita vuosia sotavankina Venäjällä pyhittäen elämänsä osaveljiensä sielunhoitoon ja kuoli 1728, oli luovuttanut Liuksialan veljelleen, Turun ja Porin läänin maaherralle Lorens Creutz nuoremmalle, joka aikoinaan oli Suomen rikkain tilanomistaja. Hänen aikanaan päätti kuninkaallinen reduktiokomitea palauttaa Liuksialan valtiolle vuodesta 1687 alkain. Liuksiala jaettiin nyt kahteen rakuunan rustholliin ja oli sen määrä kaikkine tiloineen ja alusmaineen vuoden 1681 ja sitä seuraavien vuosien tulojen kanssa joutua valtiolle. Tuomarin käskettiin asianomaisille ilmoittamaan, että heidän oli luovuttava tiloistaan ja täytettävä velvollisuutensa, mitä pikemmin, sen parempi.

Kuninkaallinen neuvos vapaaherra Kustaa Soop oli ostanut Liuksialasta 8 taloa, mutta reduktiolaki kohtasi niitäkin ja oli hänenkin luovuttava tiloistaan.

Liuksiala Mellinin suvulla.

Huolimatta mainitusta peruutus päätöksestä pitivät Creutzit Liuksialaa vuoden 1687 jälkeenkin, ja kuninkaallinen kamarikollegio kumosikin sittemmin peruuksien. Maaherran kirjeessä 30. heinäk. 1689 määrättiin Liuksiala eversti, vapaaherra Kustaa Aadolf Mellinin

Mellinin suvun vaakuna.

asunnoksi. Hän oli nainut valta-neuvos Lorens Creutz vanh. tyt-tären, siis edellisen omistajan si-saren, Margareetan. Vapaaherra Mellin kuoli v. 1708. Kangasa-lan kirkonkirjain mukaan, jotka alkavat samana vuonna, oli L:n omistajina sittemmin edellisen poika, kapteeni Kustaa Yrjö Mel-lin, kuollut v. 1752. Hän oli nai-misissa Charlotta Benedikta Ste-bin kanssa. Viimeinen Mellin, joka omisti Liuksialan, oli hei-dän poikansa, vapaaherra Juhana Kustaa Mellin, kuoli v. 1780. Hän

oli naimisissa Charlotta Juliana Klickin kanssa, joka kuoli Kuljun kartanossa Karkussa v. 1811. Liuksiala oli jo silloin joutunut pois heidän suvultaan.

Mellinien ajoilta on siv. 48 esitetty Liuksialan kartta vuodelta 1696, jolloin kaikki lahjoitustilat siitä jo olivat erotetut ja valtiolle palautetut. Muuta erikoista mainit-tavaa ei heidän ajoiltaan olekaan — eipä edes Isonvihan ajoilta kansan muistiin ole jäänyt minkäänlaisia kerto-muksia. Tuskinpa sota näillä tienoin olikaan julminta laatua, koska Kangasalan kirkkokin säilyi, ainoastaan kellot kerrotaan upotetun järveen. Jo sekín seikka, että kirkonkirjat alkavat keskellä Isonvihan pauhinaa v. 1708 ja tilikirja v. 1714, todistaa seurakunnallisen järjestyk-sen säilyneen pitäjässä ainakin aluksi.

Meurmanien aika Liuksialassa.

„Kapteeni“.

Mellinin vapaaherroihin päättyivät Liuksialan ylhäi-set aatelisisännät ja kartano joutui heiltä virkamies-suvuille. Ensin omisti sen kruununvouti August Andersin, sitten maanmittaustirehtori Kustaa Jaakko Jack († 1820), jonka perilliset taas möivät kartanon entiselle tykki-vään kapteenille Kaarle Otto Meurmanille. Kapteeni

Meurman (synt. 1788), Saksasta 1600-luvun alkupuolella Suomeen muuttanutta sukua, oli nuorena saanut Viaporissa sotaopetusta tykkiväkeen valmistuaksensa. Oli jo palvellut joitakin vuosia armeijassa, kun 20-vuotisena otti osaa Suomen sotaan 1808—09, seuraten armeijaa Etelä-Ruotsiin asti. Hänen sotaisesta urhoudestansa ei ole kuitenkaan mitään kerrottavaa.

Mutta muuten hän oli lahjakas mies, vaikka ei nuoruudessaan saanut henkensä parhaille kyvyille riittävää kehitystä. Hän maalasi norsunluulevyille onnistuneita

Kaarle Otto Meurman.

Amalia Lovisa Meurman.

muotokuvia ja sepusti hauskoja tilapäisrunoja, tehden usein sekä kuvin että sanoin pilaa ympäristönsä heikoista ja naurettavista puolista.

V. 1813 kapteeni Meurman oli nainut Laukaan ro-
vastian tyttären Amalia Lovisa Arvidssonin, tunnetun suomalaisuuden esitaistelijan sisaren. Lempeänä ja hyvää harrastavana emäntänä muisteltu puoliso kuoli keuhkotautiin 1832. Hänen hautakiveensä on piirretty: »Lempeä elämässä, tyyni kuolemassa».

Itse oli kapteeni luonteeltansa aivan toista maata, sangen tuimaluontoinen herra. »Kun hän ulkona pauhasi torppareilleen ja palkollisilleen, niin kyllä se kuului

naapurikyliinkin ja hänen astuntansa kopina pani sekä lapset että koko talonväen tärisemään.» Seuroissa hän oli suureksi virkeydeksi, mutta hänen käskeviä lauseitansa melkein enemmän pelättiin.

Pitäjän kirkonmiehiä piti hän ankarassa kurissa. »Itse riitaisaa rovasti A. Liljenstrandia syytti hän piispan-tarkastuksessa v. 1836 siitä, että rovasti kirkonkokouksia johtaessaan ei noudattanut sitä arvokkuutta, joka kontrahtirovastille kuului, vaan purki kiukkuaan, kirosi ja sadatteli. Rovasti myönsi kapteenin ärsytyksestä Aakkulassa kerran äkkipikaisuudessaan kironneensa, mutta kun se oli tapahtunut ruotsiksi, ei se ollut kansassa pahennusta herättänyt.»

Kapteeni syytti rovastia myöskin liiallisesta palkan-ottamisesta, huolimattomuudesta ja velttoudesta virantoimituksissa, asianajosta oikeuksissa, joka ei papille kuulu y. m.

Ilmoittipa hän rovastin eräillä lukukinkereillä luutnantti Finneä nyrkillään hutkineen, että luutnantti, joka oikeastaan oli syypää rettelöön, pian sen jälkeen kuoli, raihmainen kun muutenkin oli.

Kapteenin syytöksiä pappeja vastaan oli sekin, että panivat messupaidan päälleen vasta kuorissa, eivätkä sakastissa, niinkuin tavallista oli. Valitus otettiin huomioon.

Kapteeni syytti rovastia ja lukkaria myöskin liian kovasta puhelemisesta toisen papin saarnan aikana, että häiritsivät seurakunnan hartautta.

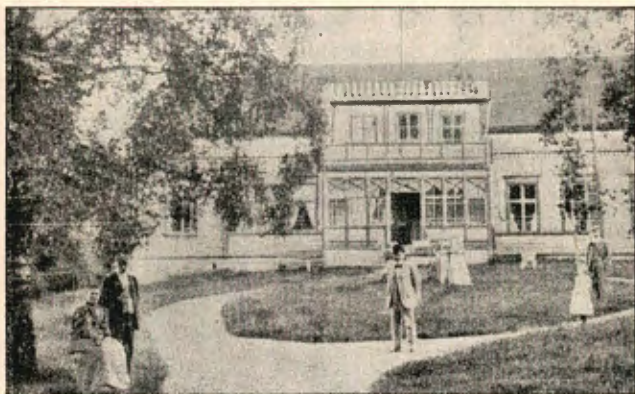
Lukkari Sunell taas oli loukannut Liuksialan herraa pitämällä kättään korvan takana, mutta lukkari puolusti itseään tarkastuksessa sanoen kuulevansa huonosti.

Kapteeni Meurmanin aikaisista Liuksialan oloista kertoo poikansa ja seuraajansa kartanon isäntänä, kunnallisneuvos Agathon Meurman »Muistelmissaan», joista otamme tähän otteen, koska kuvaus on samalla laajempiinkin sen aikaisiin oloihin soveltuva.

»Päärakennuksessa oli 10 asuinhuonetta ja kyökki, mutta lämpöistä etehistä ei ollut, eikä missään muusakaan pitäjän herrastalossa. Arvokkaammat vieraat kasasivat talvella päällysvaatteensa isännän kamariin

tahi saliin, nuoret ja muut alempiarvoiset ripustivat ne kylmään etehiseen, oli pakkaneen kuinka ankara tahansa. Mitä muuten tähän herraskartanoon tulee, niin on mainittava, että sen katto vuoti suvisaikaan, joten täytyi kantaa ullakkoon astioita sadeveden kokoamista varten. Talvella pyryilma ajoi ullakolle koko kinoksia lunta, ja silloin oli pidettävä huolta siitä, että lumi tuli luoduksi pois, kun ilma rupesi suojustamaan...

— — — — Huoneet olivat kovin kylmät, mutta arkihuoneissa, kun poltettiin päivässä kaksi pesällistä »lisäämällä», tultiin kutakuinkin toimeen, ainakin kii-

Liuksialan kartano. Vanha päärakennus.

peämällä uuninpankollle, jossa minä usein oleskelin. Vasta kun olin kolmattakymmentä vuotta asunut isäntänä talossa, huomattiin syynä kylmyyteen olevan se, että oli vain pari kolme tuumaa täytettä permannossa.

Isän asuntona oli kaksi kamaria. Päästäksensä niistä perheen puolelle täytyi hänen käydä kylmän etehisen kautta. Siitä tultiin erittäin suureen kolmi-ikkunaiseen perhetupaan, jossa asuivat minun muistini aikana isäni äitipuoli, viisi tytärtä, joista yksi saatuaan lapsena halvauksen oli liikkumaton, rampa ja heikkomielinen, sekä minä. Oli vielä ruokasali ja sen takana »pikkukamari», jossa asui isäni velipuoli, minun vastainen opettajani

ja huonekumppanini. Piikakamarissa asuivat talon sisäaskareissa toimivat palvelijattaret, rengit ja karjapiiat yhteisessä pirtissä — miksi eduksi siveellisyydelle, sen käsittää. Vierashuoneina oli sali ja »förmaaki», tämä mahdollisimman komeasti sisustettu, tavallisesti lapsilta kielletty ja talvella enimmäkseen kylmillä. Kun vieraita tuli, oli ensimmäinen toimi panna sali ja »förmaaki» lämpiämään, ja istuttiin silloin takkavalkean ääressä, kunnes muualla huoneissa tarjettiin.

Paljon vaatimattomimmat olivat muut herrasasunnot pitäjässä.

Maataviljeleviä olivat virkamiehet ja säätyläiset, ja maasta täytyi useimpien saada ainoat tulonsa. Minkälaatuinen tämä maanviljelys oli, siitä koetan antaa käsityksen kuvaamalla maanviljelystä pitäjän suurimmassa maakartanossa, Liuksialassa.

Tutustukaamme ensin talousrakennuksiin. Niihin luen ennen muita väenasunnon. Siinä oli jo mainittu iso pirtti. Etehisen pohjassa oli »voudinkammari», vasemmalla kolme huonetta, yksi saliksi sanottava, mutta ilman välikattoa ja sisustusta; tätä huonetta, jossa oli kuitenkin jonkinmoinen, paikoin lahonnut lattia, käytettiin mankelikamarina, joskus muita sopivia toimia varten. Pimeään aikana siellä, kuten kaikkialla, poltettiin päreitä. Että niitä oli tyystin käytetty, osottivat hiiltyneet paikat seinäraoissa. Taivaan Herra sai siellä, kuten muualakin näiden päresoihtujen aikakautena, itse pitää huolta tulenvaaran torjumisesta ja yleensä sisätoimista minun kodissani. Tämän »salin» takana oli kaksi kamaria, ne olivat sisustetut, mutta muutoin kovin kurjat. Niitä käytettiin mihin tarpeeseen milloinkin. Toisessa asui myöhemmin setäni, ja siellä kävimme koulua, sisareni ja minä. Vihdoin asui siellä isäni äitipuoli ja rampa sisareni, ja siellä ne kuolivatkin . . .

Karjapihan ympärillä olivat kotieläinten ja tarvekalujen suojat, sijoitetut umpinaiseen neliöön. Ensimmäinen vaunuliiteri, sen kyljessä talli 12 hevoselle, tosin ei nyky-aikainen, mutta kuitenkin joltinen. Olihan siinä toki akkunoitakin. Heinä- tai ohkilato täydensi tämän sivun. Toisella sivulla oli kaksi navettaa, kumpikin noin

nelisylinen, yhdessä seinässä aukko, joka kuitenkin pakkasilla täytettiin olkitukolla. Näiden navettain välissä oli taas olkilato. Pihan kolmannella sivulla oli jälleen kaksi viisisylistä navettaa, vaja niiden välissä, ja taas navetta. Viimeksimainitussa pidettiin yhteen aikaan kuttuja, joita arveltiin tuottavammiksi kuin lehmiä. Neljäs sivu oli avoin asuinpihaa vasten. Minun varhaisemman lapsuuteni aikana oli tämä päärakennuksen edessä oleva ala aidalla ja portilla jaettu kahteen osaan. Maantienportista tultiin ensin etupihaan, jossa oli kaikenlaista, lastukasta y. m., vasta toisen portin kautta päästiin varsinaiseen asuinpihaan. Isäni yhdisti nuo pihat ja istutti koivukujan, joka oli ensimmäinen siistitystyö talossa.

Kuinka karjanhoito oli mahdollinen yllä kuvatuissa rakennuksissa, on selvää tahi oikeastaan käsittämätöntä. »Pränni», jossa luvallisena aikana poltettiin viinaa, oli saunan yhteydessä melko matkan päässä jyrkän mäen alla. Siellä lämmitettiin vesi karjalle, ja piiat kantoivat sen saaveilla liassa ja iljanteessa noihin moniin navetoihin. Kylmää vettä tuotiin tiinuilla järvestä koko pitkän matkan päästä, ja taas piiat sitä kantamaan navettaan. Kun lisäksi, että lehmät seisoivat sonnalla, itse sonnassa selkärankaa myöten, ja ettei talossa ollut heiniä niille antaa muulloin kuin jouluyöksi ja Maarianpäivästä kantaneille, niin ymmärtää jokainen helposti, ettei tässä viiden manttalin talossa aina ollut joulun aikana maitoa riittävästi lapsillekaan. Mutta sitä vastoin ei ole yhtä helppo käsittää, kuinka nuo elukat pysyivät hengissä. Jonakuna apuna oli kai viinanpolton aikana rankki, mutta kaikessa tapauksessa oli sellainen karjanhoito mitä peittelemättömintä eläinrääkkäystä . . . Eivät voi meidänaikaiset palkolliset eikä kukaan muukaan enää käsittää, kuinka ihmiset ja elukat tätä kaikkea kestivät. Mutta sittenkin oli ero enemmän tahi vähemmän kelvollisten karjapiikain välillä. Toisten elukat olivat keväällä nostettavat ja karvattomat; toisten nousivat itse, ja oli niillä vielä karva nahassa. Maanomistajat vaan valittivat, että karjan pitäminen oli »välttämätön paha»; täytyy näet pitää lannan tähden, tappiota

karjanhoito muutoin tuottaa. Mahdollista, että olot muissa taloissa olivat vähän paremmalla kannalla, mutta luulen kuitenkin, etteivät ne monessakaan talossa olleet sen kehuttavampia.

Missä määrin muutoin maanviljelystä harrastettiin, sitä en tiedä, enkä oikeastaan ymmärrä, mikä harrastus olisi ollut mahdollinen tahi kestävä silloisissa maanviljelysoloissa. Navettaan ei ollut menemistä. Mitä sille kurjuudelle mahto! Mutta katsella nälkäisten torpparien vielä nälkäisemmillä hevosilla ja puuperäisillä sahroilla kyntävän piinkovaa savipeltoa, sitä ei voinut kukaan huvikseen tehdä, eikä katsomisesta ollut mitään hyötyä. Näkihän sen kohta, että tuo kurja hevonen kurjalla työkalulla ei saanut muuta kuin savilohkareen kerrallaan irti kiskaistuksi. Ojista ei tiedetty mitään; niitä ajettiin »ojakonnalla» jonkunmoinen vako. Lie neekö piloillaan, mutta niin kuuluu joku viisas sanoneen: »Minun isäni sanoi, ettei hän koskaan ole ojasta mitään viljaa leikannut.» Kuitenkin näkyi, kun minä jouduin näkemisen ikään, että aikoinaan oli pellossa ollut piiriojia (niskaojia), mutta ne olivat jo vierineet umpeen tahi ruvenneet leppiä kasvamaan.

Nurminiittyä ei talossa ollut eikä paljon koko pitäjässäkään. Heinänviljelyksestä ei tiedetty mitään, ja kun pitäjän rovasti, sittemmin arkkipiispa Bergenheim, ensin kylvi heinänsiemeniä, pidettiin häntä miltei hupsuna. Mitä niityksi sanottiin, se oli suota. Vanhempien kuulin puhuvan, että suot olivat kasvaneet runsaasti korsiheinää, jota vedettiin töyräsrannoille kuivamaan, sillä järvi nousi melkein suon pinnalle. Sittemmin syvennettiin Valkeakosken lasku, mutta kun soita ei viljelty, lakkasivat ne kasvamasta. »Ei tunnu viikatteen jälkeä», sanoivat niittäjät. Mitä korsiä kokoon saatiin, ne kannettiin pihlajan-aaluvista väännetyillä vitsoilla nyrkinkokoisiin latoihin. Suo ei kannattanut hevosta, eikä kannattanut käyttää hevosta, kun ala, mistä olisi kuorma karttunut, oli ylen laaja. Joitakin vesijättöjä, jotka eivät kohta lykänneet lepänvesoja, niitettiin niin ikään. Tavallisesti leikattiin kahiloita ja taitettiin lehtiä hyvän kissan kokoisille lampaille.

Karjan suvilaitumena oli avara metsä; matkaa sinne neljättä kilometriä, jonka kuljettuaan elikot hajaantuivat pitkin maita mantereita. Hevoset vietiin erääseen saareen, paitsi paria kolmea, joita pidettiin kotona tarpeellista ajoa varten.

Kun maassamme ei ollut sanottavia kaupunkeja eikä tehtaita, eikä sen asukkaissa juuri muuta kuin maataljelevää väestöä, niin sekään vähä, mikä maanviljelijällä olisikin ollut myytävää, ei saanut ostajia. Kangasalta kahden peninkuorman päässä oli kyllä Tampere, kaupungin niminen, mutta lienee siellä 1830-luvulla ollut tuskin 1,000 henkeä. Vähän siellä maanviljelyksen tuotteita tarvittiin. Maitoa ei kysynyt juuri kukaan silloin, kun sitä ehkä olisi ollut, ja jos kysyttiin, niin olisi pidetty varsin hävyttömänä ottaa siitä maksua. Varsinaista rahantuloa oli ainoastaan rukiista, mutta ne täytyi lähettää Turkuun, joskus Kristiinaan saakka. Kun siellä saatiin noin 16 paperiruplaa tynnyriltä, niin ei viljan hinnaksi paljon jäänyt, jos vetopalkka joksikin laskettiin.

Turun ja Naantalin porvarit ostelivat voita noin 6 paperiruplalla leiviskän. Se mätättiin kaikki, oli se sitten minkälaista tahansa — ja kyllä olikin laatu yleensä mitä kurjinta — yhteiseen tiinuun. Luultavasti se myytiin konerasvaksi ulkomaille.

Yleisen leiman koko elämälle — oli sitten kysymys kartanoista, virkamiehistöstä, talonpojista, torppareista tai mökkiläisistä — antoi köyhyys, aineellinen ja henkinen. Ei ollut paljon tilaa kateudelle. Jos köyhin joskus sekoitti pettua leipäänsä, niin ei ollut kartanonkaan omistajan, saatikka hänen palkollistensa, pöytä rasvainen. Liuksialassa esim. isäni eläessä ei juonut kahvia kukaan muu kuin isänäiti omasta pannustaan. Semmoinen oli tila kartanoissa; siitä saattaa jotensakin ymmärtää pientilallisten taloudellisen aseman. Liuksialan torpissa oli jokunen, jossa säännöllisesti lienee sekoitettu pettua leiväksiin; katovuosina oli se kai yleisempää. Kuulin puhuttavan, että torpparit syödessään suurusta kerran kysyivät eräältä, joka ei ottanut kontiansa esille, miksi hän ei syönyt, ja saivat vastaukseksi:

Minun suurukseni on vielä Haukalla (takametsässä puunkuoret).

1840-luvun lopulla, jolloin rahakännäksi tuli hopea, oli parhaalla rengillä 10 hopearuplaa, tynnyri rukiita, 2 tai 3 paria saappaita, pari paitaa, rohtimiset housut ja mekko, mutta niin runsaasti palkattuja eivät olleet monet. Piika sai korkeintaan 6 ruplaa, 10 kappaa rukiita, jotka hänellä oli oikeus polttaa viinaksi, jos halusi — lisäksi parseleita. Mutta sääntönä oli, että kelpo työllä piti olla puodin orsilla vuode- ja pitovaatteita enemmän ja ainakin tukevampia kuin nykyisillä.

Rahaa ei näkynyt suuremmassa määrässä muulloin kuin kruununveron kannoissa. Ennen 1840 vuoden rahanmuutosta oli liikkeessä yksinomaan Ruotsin riksinseteleitä, mutta verot olivat suoritettavat paperiruplissa. Siinäpä tuska. Herrasmiehet saivat kuitenkin riksinsä vaihdettua rupliksi yksityisten liikemiesten luona, mutta mitä tiesi heistä ja heidän kurssistaan talonpoika. Hänelle määräsi vaihtokurssin kruununvouti, ja siinä lienee kyllä tapahtunut vääryyttä ja kiskomisia. Kunnallisia veroja ei ollut muuta kuin tynnyri rukiita manttalilta vaivashoitoa varten, joka osaksi suoritettiin ruotuvaivaisen pitämisellä talossa. Liuksialan vuotuinen kunnallisvero oli siis 5 tynnyriä rukiita.

Tällainen oli taloudellinen elämä. Entä henkinen? Kirjoja ei näkynyt juuri muualla kuin Liuksialassa, jossa niitä lienee ollut kymmenkunta, selvästi perintönä rovasti Arvidssonin pesästä, koska joukossa oli postillojakin. Sedälläni, haaksirikkoisella entisellä ylioppilaalla, oli kirstussaan Runebergin Hirvenhiihtäjät. Myöhemmin oli sisarellani Runebergin Hanna. Muita Runebergin teoksia ei ollut, eikä myöskään minkäänlaisia lastenkirjoja. Fra Diavolon ja Noita-ampujan tekstit toi sisareni palatessaan Tukholmasta. A. I. Arvidssonin kehoituksesta yhtiössä tilattiin parina vuonna Hjertan »Läsebibliothek» ja sitten »Kabinettsbibliothek», romaani-kirjasto, jota julkaisi Thomson Tukholmassa. Myöskin hankki isäni taloon Nösseltin »Historia för fruntimmer». Pitäjän muissa herraskartanoissa ei ollut senkään vertaa kirjallisuutta kuin Liuksialassa. Sanomalehtikirjallisuus

edusti kaikkia senaikaisten maalaisherrojen kirjallisia harrastuksia. Pitäjän herrat tilasivat yhteisesti muutamia niistä: »Finlands Allmänna Tidning», »Helsingfors Tidningar» tai »Helsingfors Morgonblad» sekä jonkun Turun lehden.

Politiikasta ei välitetty Liuksialassa enempää kuin muuallakaan: Vasta 30 vuotta oli kulunut Porvoon valtiopäivistä, mutta niitä ei muistettu, eikä uudistamista kaivattu. Kerran tuli kapteeni kovin kiihtyneenä kylästä, jossa oli kuullut tunnetusta kasakkahyökkäyksestä lahjoitusmaiden lampuoteja vastaan Viipurin läänissä ja oli hän silloin lausunut: 'niin käy meidän kaikkien'. Ruotsia ei myöskään muisteltu Liuksialassa lempein mielin, eikä sen yhteyttä kaivattu.

Juopa Liuksialan herran ja talonpoikain välillä ei ollut niin suuri, kuin se yleensä noina virkavallan aikoina kaikkialla oli. Pidettiinpä Liuksialan kapteenia tavallaan »kansanmiehenäkin», kun hän kirkonkokouksissa pauhasi muita herroja ja osasi paremmin suomea kuin useat muut, eikä vaatinut, kuten pikku virkamiehetkin pitäjässä, palvelijaa seisomaan lakki kourassa, kun herra tuli ajopeleihin, eikä kartanon emäntääkään kutsuttu »armoksi» ajan tavan mukaan. Menipä kapteeni kansanvaltaisuudessa niinkin pitkälle, että kutsui torpparinsa vaimon sylikummiksi eräälle tyttäreleen. Talonpojat saivat tulla kapteenilta neuvoja kysymään maksuttomasti ja tämä oli jotensakin paljon niinä aikoina.»

Uskonnollinen elämä ei »Muistelmien» kirjoittajan mielestä Liuksialassa ollut virkeämpi aineellista elämää. Kirkossa kyllä käytiin ahkerasti. »Lauvantaiehtoina alkoi jo jonkinmoinen, hiljainen juhlallinen tunnelma mielissä ja kodeissa. Huoneet siivottiin huolellisemmin, hakattuja katajanoksia sirotettiin permannelle ja piiat lauloivat korkealla äänellä virsiä, tietämättä, kuten luulen, mitään nuotista, mutta laulua piti olla, ja juhlalliselta se tuntui.» Kapteeni kävi ahkerasti kirkossa perheineen ja siellä »hän koko keuhkojensa palkeilla kajahutteli: Mun sjhäälnun, ruumiin' omas on.»

Milloin ei sunnuntaisin käyty kirkossa, kapteeni kokosi lapsensa ja luki saarnan Lehnbergin kaunopuheliaasta postillasta, jopa koetti kysyä sisällystäkin. Raamattua ei Liuksialassa ollut, vasta myöhemmin hankittiin ruotsalainen kuvaraamattu.

Niinkutsutuuta heränneitä Liuksialassa olivat kapteenin tyttäret ja eräs torppari, joka rohkeni tiedustella sittemmin nuoren isäntänsä, Agathoninkin, sieluntilaa. Lauhduttipa herännäisyys suuresti itse kapteeninkin tuimaa luonnetta. Hernhutilaisuuteen mieltynyt oli kapteenin äitipuoli, joka rouvan kuoltua oli kartanon taloutta tullut hoitamaan.

Kapteenin velipuolta, entistä ylioppilasta, seudulla pidettiin »vapaamuurarina» ja kerrottiin hänestä kummia juttuja. Hän ei suostunut menemään kirkkoon eikä ripillekään, vaikka kyllä harrasti uskonnollisia asioita. Vanhoilla päivillään kantoi hän korissa ruokaa seudun köyhille.

Tällä kannalla olivat hengelliset riehnot mainehikaassa Liuksialassa 70—80 vuotta takaperin, mutta harrastetaanko niitä asioita nykyaikaisissa kartanoissa senkään vertaa! —

Perheen puhekielenä Liuksialassa noina aikoina oli yksinomaan ruotsi ja opetettiin sitä naispalvelijoillekin. Seurakielenä harrastettiin sangen paljon myöskin ranskaa ajan yleisen tavan mukaan.

Kapteeni Meurman kuoli v. 1845, »Herran hengen suuresti hillitsemänä», lausuu poikansa. Hän lepää puolisonsa ja lähimpien omaistensa kanssa Kangasalan vanhassa hautausmaassa.

Sitten omistivat Liuksialan yhteisesti perilliset, kunnes v. 1849 sen sisaruksiltaan osti 23,000 hopearuuplalla (92,000 markalla) agronomiksi valmistunut nuorempi poika, Agathon Meurman.

Hänen hallintokautensa alkaa Liuksialan kartanossa valoisampi ja onnellisempi aika. Tunnettuahan on, että tämä Liuksialan isäntä on myös painanut syvät, katoamattomat jäljet suomalaiseen sivistyselämäänkin.

„Kunnallisneuvos.“

Edellä kuvatuissa oloissa, ankaran isän silmän valvoessa ja ehdotonta kuuliaisuutta vaatiessa, lempeiden, jaloluontoisten, kristillismielisten vanhempien sisarien suojissa ja heidän hartaitten esirukousten esineenä kasvoi varhain äidittömäksi jäänyt Agathon, syntynyt 9. lokak. 1826 ja saanut kreikkalaisen nimensä Kreikan vapautussodan muistoksi. Seuranaan oli hänellä voudin lapset ja kartanon palvelijat. Eipä heistä kartanon nuori herra ulkonaisesti suuresti eronnutkaan, koskapa pukunsakin oli usein hyvinkin puutteellinen. Sattuipa kerran lokakuussa, kun jo oli lunta maassa, että kapteeni lähetti poikasen kartanon sepän luo. Mutta jalkineitten laita oli niin, että saappaista puuttui antura, ja tietysti niin ollen sukankin pohja oli kulunut pois. Tuntui kovin vastenmieliseltä semmoisissa tamineissa lähteä sepälle, joka onneksi ei asunut kaukana. Mutta Liuksialassa toteltiin eikä intetty. Agathon lähti siis ja astui miten mahdollista kantapäillä.

Mutta vaikka Liuksialan tulevan isännän lapsuus ei ollutkaan aina niin auringonpaisteista, varmaa on, että niinä aikoina jo moni hyvä siemen kylvettiin hänen nuoreen sydämeensä ja vakava pohja laskettiin hänen ponnentevalle, vastuksi pelkäämättömälle, oikeutta ja totuutta harrastavalle luonteelleen, joka kerran teki hänet mahdolliseksi kohoamaan kansansa merkki- miesten riviin.

Alkuopetuksen hän sai kotonaan ennen mainitulta sedältään Konstantinilta, entiseltä lahjakkaalta, mutta aikaisin siipirikoksi joutuneelta ylioppilaalta. Hänpä se oli Agathonin ensimmäinen uskottu ja neuvonantaja kirjallisissa yrityksissäänkin. Kotona alettuja opintojaan jatkamaan lähetettiin hänet Hämeenlinnan trivialisikouluun. Mutta ennen-

„Setä Konstantin“.

kuin hän ennätti siellä kurssiaan lopettaa, tuli kapteenilta tieto, että hänen oli erottava koulusta, koska hänelle oli hankittu Suomen valtion kustannuksella tila Pietarin toisessa kimnaasissa. Pietarissa oli myöskin silloin hänen vanhin veljensä, Otto Adolf Daniel, Semjonovin kaartin upseerina. Tämä oli tavattoman lahjakas, vilkasluonteinen ja harvinaisen miellyttävä nuorukainen, kihloissa valtiosihteeri, kreivi Aleksanteri Armfeltin tyttären Hedvigin kanssa. Kihlaus sittemmin purkautui, ja Otto Meurman meni naimisiin Turun ja Porinläänin kuvernöörin von Troilin tyttären Mathildan kanssa. Veljensä välityksellä joutui Agathon oleskelemaan paljon edellämainitun Armfeltin perheessä.

Opiskelu vankilantapaisessa pietarilaisessa kimnaasissa päättyi parin vuoden kuluttua. Olipa kyllä ollut puhetta hänen joutumisestaan Tsarskoje Selon valiolukioon, jossa kasvatettiin Venäjän valtiomiesten alkuja, mutta hän, omia sanojansa käyttääksemme, »pelastui siitä Liuksialan isännäksi». Pietarista joutui hän Helsinkiin professori Aminoffin »ylioppilasleipomoon», josta tuli ylioppilaaksi vuoden perästä eli v. 1844.

Agathon Meurmanin yliopistolliset luvut eivät joutaneet mihinkään tutkintoon, mutta sen sijaan hän luki »kiehuvalla innostuksella» Snellmanin v:sta 1844 alkain toimittamaa »Saimaa». Sepä tulikin hänen varsinaiseksi kansalliseksi herättäjäkseen. Nyt vasta selvisi hänelle kansan ja kansallisuuden käsitteet, ja että hänkin kuului suomalaiseen kansaan, eivätkä ainoastaan nuo suomea puhuvat talonpojat ja työmiehet hänen kotiseudullaan.

Koska lukeminen tutkintoja varten ei Meurmania miellyttänyt, päätti hän ruveta maanviljelijäksi ja lähti Mustialaan. Olipa tällä ajalla hänen isänsäkin kuollut ja johonkin täytyi ryhtyä. Mutta eipä tarjonnut Mustialakaan mieltäkiinnittävää opittavaa; siellä hän suomensi »Wakefieldin Pappia» ja suunnitteli »Mustialan historiaa». Mustialasta lähti hän kuitenkin »oppineena agronomina» ja asettui hoitelemaan kotikartanoansa.

Tästä alkaakin vasta hänen varsinainen elämänsä tehtävä. Näihin saakka oli hänen henkensä janonnut

jotakin korkeampaa ja hän oli etsimistään etsinyt, kuitenkin löytämättä ihannettaan.

Samalla kun hän nyt tuli itsenäiseksi maanviljelijäksi, sai hän myös kokea maanmiehen ainaisia rasituksia. »Milloin oli kovin sateinen syksy, että kylvöt myöhästyivät, milloin etanat söivät oraat ja monet muut seikat veivät vuodentulot, niin että 40:stä tynnyristä saatiin 120. Silloinpa huoli, millä maksaa velkojen korot, kun karjanhoitokaan ei mitään tuottanut. Mutta

Liuksialan »patruuna» noudatti entisen papin neuvoa: »kun kopeekan saat, älä anna sen mennä», ja suoritti kun suorittikin verot. Menot supistettiin mahdollisimman vähiin. Eipä käyttänyt entisen mainehikkaan kuninkaankartanon omistaja herramaisia vaatteitakaan, ne olivat tehdyt »kotikankahista, villat kotilampahista». V. 1850 keuhkotautiin kuolleelta rakkaalta veljeltään oli hän perinyt juhlapuvun: »frakin» ja housut, itse hankki hän supiturkin. Tässä asussa hän sitte kerran meni morsiamensa, Kangasalan kirkkoherran tyttären, Aline Tallqvistin kanssa esitettäväksi tulevan anoppinsa äidille, Linnaisten kartanon »armolle», luutnantinleski Stjernvallille Mäntsälään. Näistä asioista hän kuitenkin suoriutui onnellisesti; pahemman pulman saattoi huoneiden sisustaminen nuorta emäntää varten. Huonekalusto oli vanha ja kulunut — mikä rovasti Arvidssonin, mikä kapteeni Bosinin perintöjä. Mutta uuteen ei nuorella isännällä ollut halua lainata rahoja ja vanha kaipasi uudistusta. Siitä pulmasta päästivät Liuksialan herran hänen hyvät sisarensa kutomalla mustan- ja punaisenraitaista puoli-

Agaton Meurman 1850-luvulla.

villaista päällyskangasta, jonka isäntä itse naulasi kiinni, täytti pahimmat kuopat niinillä ja korjasi rikkoontuneet jalat. Niin oli »salonki» saatu kuntoon ja tottapa se ei niin perin kurjalta näyttäneykään, koska paroni Reh-binder, Hämeenläänin silloinen kuvernööri, kulkiessaan virkamatkoillaan suvaitsi alkavaa tilanomistajaa nuhdella muka »liiallisesta ylellisyydestä.»

Samaa yksinkertaista mallia olivat myöskin kartanon vallasväen ajoneuvotkin. Nuori isäntä itse maalasi kapteenin teettämät, melkein »loppuunpalvelleet», suuret ja korkeat perhevaunut. Sangen vaatimattomat olivat muutkin ajoneuvot verrattuna nykyajan ylellisen korskeihin ikkunoilla varustettuihin kumipyöräisiin umpivaunuihin, autoihin y. m. komeuksiin, joilla jo talonpojatkin ajelevat. Mutta siltä oltiin Liuksialassa iloisia ja tyytyväisiä.

Mitä Agathon Meurman Liuksialassa ollessaan vaikutti kirjailijana ja valtiopäivämiehenä, joka toimintansa kohotti hänet isänmaallisten suurmiesten joukkoon, samoin kuin hänen monipuolinen yleishyödyllinen toimintansa sangen monissa komiteoissa y. m., saa tässä jäädä kertomatta. Osaksi se on suomalaiselle lukijakunnalle tuttua, osaksi se kaipaa laajempaa kuvausta, kuin tämän kertomuksen rajoihin mahtuu. Toistaiseksi on meidän tässä varsinaisen elämäkertomuksen puutteessa kehotettava lukemaan hänen omia »Muistelmiensa».¹⁾

Niinkauan kun hän varsinaisesti asui Liuksialassa, ei Kangasalla tehty ainoatakaan hyvää päätöstä, jota hän ei olisi ollut alottamassa ja teossa täyttämässä. Hän se oli pitäjän liikkeelle paneva voima, sen pää ja sen sydän. Muistan lapsuudestani, kuinka isäni naapuri-isäntien kanssa keskustellessaan pitäjän yleisistä asioista tavallisesti tulivat siihen loppupäätökseen: kun kerran Liuksialan herra sen niin on päättänyt ja hyväksi nähnyt, niin kyllä se sitte oikein on ja pitäjälle hyödyksi. Senlainen luottamus oli heillä häneen.

¹⁾ Tätä erinomaista kuvitettua muisteloteosta myydään nyttemmin alennetulla hinnalla 3 markalla.

Agathon Meurman se oli Kangasalan kunnallisen itsehallinnonkin alottaja ja tavallaan oli hän siihen itseoikeutettukin, koska hän oli ollut sen komitean jäsen, joka teki suunnitelman tälle hallinnolle. Ensimmäinen kuntakokous Kangasalla pidettiin jouluk. 10 p:nä 1865 ja tehtiin siellä päätös »kunnallishallituksen» alottamisesta tammik. 1 p:stä alkain v. 1866. Sitä ennen oli jo kirkonkokouksessa valittu kunnallisneuvos A. Meurman kunnallishallituksen esimieheksi, joka päätös kuntakokouksessa sitte vahvistettiin. Samalla kun hän oli kunnallislautakunnan esimiehenä, oli hän myös kuntakokouksen puheenjohtajana ja johtui tästä virallisia muodottomuuksia. Mutta tätä ei kukaan pitänyt laitotmana eikä siitä valitettu niinä hyvinä aikoina. Liuksialan herran kunnallinen esimiehyys Kangasalla kesti pienempää väliaikaa lukuunottamatta vuoden 1866 alusta 1882 vuoden loppuun, jolloin hän muutti perheineen Helsinkiin. Tällä välillä olivat myös 1867 ja 1868 ankarat katovuodet ja silloin eivät suinkaan kunnallisen virkailijan päivät olleet helpot, niinkuin näkee Meurmanin Muistelmista ja hänen kirjasestansa »Nälkävuodet 1860-luvulla».

Tuskin tarvinnee mainita, että Agathon Meurman, samoin kuin hän oli pitäjänsä käytännöllisten toimien johdossa, muunmuassa lainajyvästön kirjurina, yhtä innokkaasti otti osaa sen sivistysrientoihin. Vuodesta 1870 alkain, jolloin Kangasalan n. s. Ahlmanin koulu muutettiin varsinaiseksi kansakouluksi, oli hän sen johtokunnan esimiehenä vuoteen 1882 asti. Kuka olisi ollutkaan häntä sopivampi mainittuun toimeen. Kansanvalistusasia oli aina ollut lähellä hänen sydäntään. Jo v. 1855 oli hän kirjoittanut sängen huomiotaherättävän artikkelin Ahlmanin kouluista ja v. 1856 vastaamalla Suomen Talousseuran julkaisemaan kilpakysymykseen: »Miten ovat kansakoulut Suomessa järjestettävät?» voitti hän 100 ruflan palkinnon. Vuonna 1861, ollessaan »kansakoulukomitean» jäsenenä, otti hän osaa nykyisen kansakoululaitoksen suunnitteluun. Hän harrasti n. s. käytännöllistä suuntaa. Kansakoulun toivoi hän valmistavan ahkeria, taitavia ja kunnollisia kansalaisia,

joita ei koulu kirjoinensa vieroittaisi elämän ahertelusta ja jokapäiväisten velvollisuuksien täyttämistä.

Tämän huomaa myöskin 29. jouluk. v. 1869 pidetyn kuntakokouksen pöytäkirjasta. Päätettiin silloin näet Kangasalalle perustaa seuraavan vuoden alusta »vaimokoulu». Tyttökansakoulun tarkoitus oli siis kasvattaa kunnollisia, kelpo vaimoja.

Muistipa kunnallisneuvos Meurman kotipitäjänsä lahjoituksillakin. Toisen rahaston nimi on: »Aline Meurmanin rahasto siveiden palvelijattarien hyväksi», toisen »Aline Meurmanin Diakonaattirahasto» ja palkataan sen summan koroilla diakonissa köyhien sairaiden henkistä ja ruumiillista hoitoa varten. Lahjoitusten arvo nousee nykyään 12 tuhanteen markkaan.

Siunauksesta rikasta on ollut se työ, jolla Agathon Meurman on hyödyttänyt syntymäpitäjänsä, ja niin syvät jäljet on hän painanut sen sekä henkiseen että aineelliseen edistykseen, että hänen nimensä tulee olemaan kunniakkaimpia Kangasalan historiassa, kun se kerran kirjoitetaan.

Kangasalaiset käsittivätkin hyvin, mikä merkitys tällä, Suomen viimevuosisadan suurmiehistä viimeisellä, oli ja mikä onni se oli heille, kun senlaisen harvinaisen voimakasluonteisen miehen saivat kunnallisten asioitensa ajajaksi. Osoittaakseen kiitollisuuttaan, lahjoittivat kangasalaiset hänelle Helsinkiin muuttaessansa muistoksi kultakellon.

Liuksialan isäntänä oli kunnallisneuvos M. hyvä ja oikeudentuntoinen. Suora, vaatimaton, melkein patriarkallinen suhde vallitsi isännän ja lukuisain alustalaisten välillä. Parhaimman kuvan hänen suhteestaan torppareihinsa saamme siitä »tervehdyksestä», jonka hän v. 1906 lähetti heille, kuultuaan mieltenkuohusta, minkä sosialistien kiihoittajat Liuksialan »läänissäkin» olivat aikaan saaneet. Lainaamme siitä joitakin kohtia.

— — — Sallikaa minun kertoa muutamien torpparien historia, siksi vanha se ei ole, ettette voisi korjata sitä, jos sen väärin kerron.

Hirvenojan torppa on talosta kaukaisin. Se on viimeinen, josta lapsuudessani kuulin, että siellä syötiin

pettuleipää. Isännyyteni alkuvuosina oli vaari jo vanha, häntä en nähnyt, mutta kyllä hänen vaimonsa, jolta koi oli syönyt toisen silmän ja, kuten näytti, suuren osan pääkallon sisällystä. Kuinka elettiin, kuinka päivätyöt suoritettiin, en nyt voi sanoa, kunnes vanhin poika Simo (sittemmin ruotusotamies Blixt) otettiin torpan haltiaaksi. Siinä hän toimi niin, että hän palatessaan »matkareisusta» Poriin joi hevosensa, rekensä ja vähän rautaa, joka oli tuotava taloon. Torppa oli siis autio, paitsi noita kahta vanhusta. Mihin ryhtyä? Nuorempi poika, renki, nainut piian, tuli luokseni ilmoittamaan, että hän koettaa ruveta torpan pitäjäksi ja vanhempiansa vaalijaksi. Millä varoilla? No, tietysti tarvitsee auttaa. Valitettavasti ei ollut auttajallakaan suuria varoja, mutta kun suuria ei pyydettykään, pantiin »riitaraha halki». Ihmeekseni maksettiinkin velka. Vanhukset saatettiin kunnialla haudata, mutta torpan pojat eivät viihtyneet metsäkulmassa, Tampere veti puoleensa, torpan peritytär, jonka nai Paavolan poika. Itse tiedätte, minkälainen torppa nyt on. Samahan oli torppa, samat olivat verotkin, mutta parempi viljelystapa ja miehen ja vaimon kunto oli toinen.

Järvenpää kitui alituisesti. Mies oli hyvä työmies, mutta, kuten moni työmies, omassa työssään velto ja saamaton. Lapsia koko lauma. Lopuksi kävi niin, että talon laariin säännöllisesti turvattiin. Torpan vaimo oli synnyttänyt kaksoset samaan aikaan, kuin minun vaimoltani oli kuollut synnyttämänsä kaksoset. Sen johdosta päätin: *Järvenpään* väki on ruokittava. Vihdoin mies ilmoitti aikovansa luopua torpasta, ja luopuikin. Muutti »itsemiehekseen», ja sanottiin tulleen hyvin toimeen. Olin aina huono kirjanpitäjä, enkä enään viime vuosina pitänyt väliä *Järvenpään* tilistä, mutta noin 500 markan velan ja tyystin hävitetyn torpan hän minulle jätti. Mitäs muuta, täytyi rakentaa, ja jälkeen tullut haltija vaurastui, kunnes hänkään lapsettomana ei torpanpidosta välittänyt. Torppa oli sama, verotkin samat, mutta miehen kunto se eron teki.

Katajalaa sanottiin minun nuoruudessani varakaaksi ja hyvässä kunnossa olevaksi torpaksi. Isä kuoli

ja poika astui hänen sijallensa. Hänen oltuansa isäntänä noin parikymmentä vuotta ilmoitti minulle talon vouti, että kyllä Katajala, joka on koonnut hyvät varat, lähtee pois, kun ei enään ole tuvassa sen verran sateensuojaa, että vuode pysyy kuivana. Kysyin torpanhaltijalta, eikö hän aijo rakentaa mitään torpassaan. Kyllä! Kului pari vuotta, eikä mitään korjattu, saatikka rakennettu. Kuinka? Kyllä minä nyt lähden. Hyvä! Ja lähtikin, jättäen kaikki talvityöt tekemättä, mutta vetäen yhä heiniä myytäväksi. Silloin tosin ensi ja ainoan kerran jouduin keräjänkäyntiin torpparin kanssa. Hän ei ollut mitään vuotista rakennusvelvollisuutta täyttänyt. Voitin kihlakunnanoikeudessa. Hovioikeus päätti: »koska ei pidetty katselmusta torpassa silloin kuin nykyinen, nyt pois muuttanut, astui haltijaksi, niin kihlakunnanoikeuden päätös kumotaan». Rakennukset olivat kuitenkin kestäneet päälle 20 vuotta. Luulin sen riittävästi todistavan, että rakennukset isän kuollessa olivat täysin kunnossa. Kyllä minusta lähti halu keräjöidä torpparien kanssa, jos sitä olisi ollutkin.

Moision kohtalot tunnette. Se oli kokonaan hävitetty. Siihen pyysi asujaksi »*Moision nikkari*». Torpan rakensi osaksi talo. Nikkari oli raju työmies. Ennen pitkää oli torppa kunnossa. Nyt on nikkarin vanhin poika kahden (nykyään jo kolmenkin¹) talon omistaja Tiihalassa ja nuorempi veli torpan haltija. Torppa on sama kuin sen hävittäjänkin aikana. Mutta vanhan nyt manalle menneen »*Moision nikkarin*» kunto oli toinen.

Sopisi jatkaa, mutta riittänee jo tämäkin. Ehkä myönnätte, että torpparien asema Liuksialassa on ollut verrattain suotuisa. En tiedä kuitenkaan, mitä nyt sanotte, mutta kyllä sitä jonakin aikana myönnettiin. - - - Ajatelkaapas *Papinsaaren* torpparia. Vuodesta 1840 oli hänen isänsä ja sittemmin on hän itse istunut torpassaan. Vero oli 60 markkaa ja 20 työpäivää, eikä tätäkään veroa tyystin suoritettu. Nousi kysymys sen palstatilaksi myymisestä. Siitä joku syrjäinen tarjosi 5,000 markkaa. Mutta torpparille se myytiin 4,000:nella.

¹) Kirjoittajan lisäämä.

Huomaatteko eron hänen nykyisessä verossaan. - - -
 Minun luullakseni hän viljeli torppaansa tavallansa varmempana kuin nyt omaa palstaansa. Sillä alusta alkain pelkäsin, että kauppa saattaa viedä hänet perikatoon. Suokoon Jumala, ettei niin kävisi, mutta kyllä hänen veronsa (korkonsa) on ainakin kolminkertainen.» - - - -

Verrattuansa vielä entisajan oloja nykyisiin ja lauttuaan kummastuksensa torpparienkin kesken vallitsevasta tyytymättömyydestä, virkkaa Liuksialan entinen isäntä »tervehdyksensä» lopussa:

»No, kuvaahan 'se vanha kunnallisneuvos' meidän, torpparien olot varsin ihanteellisiksi, vieläkin paremmiksi kuin talon ja palstaomistajien, puhumattakaan renegeistä ja muonamiehistä. Ei toki. 'Se vanha kunnallisneuvos' tietää varsin hyvin, että ahneus, viha ja riidanhalu turmelevat kaikki inhimilliset keskinäiset välit, mutta että sitä vastoin hyvä tahto, vaan ei väkivalta, voi kaikki sovittaa. Minä tiedän lisäksi, että pahat himot, tuhlaus, laiskuus voivat tehdä kaikki olot kurjiksi, niin talonomistajan ja torpparin kuin tilattomienkin ja palkollistenkin, mutta että miehen kunto saa jokaisen aseman siedettäväksi. Vai mitä arvelet, ystäväni, »tallimestari ja kirjastonhoitaja» Kalle Frestadius? Tai mitä arvelet sinä, muonamies Kustaa Lunden, jonka kauniita viljelykseen avattuja sarkoja joka suvi käyn mielihyvällä katselemassa, ajatellen, että noin sitä kaikkina aikoina miesten tarmolla ja ilman pääomia Suomen synkkä korpi on viljelyksen auringolle avattu? Mitä te, ystäväni, arvelette, eikö palvelijan ja muonamiehenkin olo saata muuttua ainakin siedettäväksi, jos hän luottaa omaan kuntoonsa ja tarmoonsa enemmän kuin 'kirjeisiin' ja 'puhujiin'.

»Tiedänhän, että olen toisen vuosisadan mies, puhun ja kirjoitan sen mukaan, ja tiedän, että uusi vuosisata on alkanut, jolloin entisyyden aaveet, 'pomot' ja 'verenimijät' siivosti vaijetkoot. Mutta sittenkin on rohjennut lähettää tervehdyksensä torppareille heidän entinen isäntänsä, 'se vanha kunnallisneuvos'».

Näin Agathon Meurman muistuttaa entisille torpparilleen kuluneita aikoja suurlakon maininkien jälkeen ja koettaa herättää heissä velvollisuuden tuntoa ja tervettä järkeä käsittämään oikeassa valossa oloja sosiaalisen kiihoituksenkin aikoina.

Kun Meurman itse oli ollut hyvä ja armahtavainen isäntä ja elänyt sovinnossa lukuisien alustalaistensa kanssa, oli hänen aluksi vaikea käsittää niitä vaatimuksia, joita torpparien olojen parantamiseksi tehtiin valtiopäivillä. Panipa hän v. 1900 valtiopäivillä vastalauseenkin isäntien puolesta sitä epäluuloisuutta vastaan, joka siinä hänen mielestään ilmeni, mutta tarkemmin perehdyttyään »torpparikysymykseen» hän myöhemmin antoi sillekin täyden tunnustuksen.

Varovaisesti, melkein vanhanaikuisesti viljeltiin hänen aikanaan Liuksialan laajoja maita. Suuria pääomia tilan parantamiseen ei käytetty, sillä isäntä pelkäsi lainoja ja velkaantumista. Päätulot saatiin viljasta, ja maidosta myöskin jonkun verran Tampereen tultua tehdaskaupungiksi. »Se olikin varsin suuri uutinen, kun kuultiin T:reella maksettavan rahaa piimästäkin. Vuodesta 1856 alkain lähetettiin sitä Liuksialastakin tynnyri päivittäin kesäiseen aikaan, ja huomasi isäntä siitä syksyllä koituneen sievosen summan, kokonaista 75 ruplaa.»

Vaatimattomasti ja yksinkertaisesti eleli kartanon hallitusväkikin. Suurinta säästäväisyyttä aina noudatettiin, mutta siksipä liikenikin Liuksialasta monet kauniit summat suomalaisten sivistyspyrintöjen kannattamiseen ja jätti kunnallisneuvos vielä jälkeläisilleenkin kauniin pääoman, »jota ei suinkaan oltu hankittu suurilla tuloilla, vaan pienillä menoilla, ei vääryydellä eikä nytkemisellä anastettu.»

Kun kunnallisneuvos Meurmanilla ei ollut minkäänlaista valtion virkaa, teki se hänen asemansa vapaaksi ja riippumattomaksi. Ei ainakaan häntä voitu syyttää hallituksen mielistelemisestä ja suuripalkkaisten virkojen tavoittelemisesta. Ainoa vakinainen sivutulo hänellä oli Suomen pankin valtuusmiehen toimesta, jonka taionpoikaissäätö hänelle uskoi v. 1882.

Tämä pitkäaikainen luottamustoimi aiheutti, niin kuin edellä on mainittu, hänen muuttonsa perheineen Helsinkiin. Vastenmielisesti muutti hän rakkaasta rauhaisasta Liuksialastaan meluavaan Helsinkiin, ja varmaan eli hän onnellisimmat ja tuloksiin katsoen hyödyllisimmät vuotensa — parhaan, työkykyisen miehuutensa — Liuksialassa, jonne hän perheineen sittemmin aina kesäksi palasi. Silloinkos taas hiljaiseen ja autioon Liuksialaan tuli elämää ja liikettä.

Agaton Meurman 1882.

Allina Meurman 1882.

Voimakkaana tukena, rohkaisijana ja uskollisena auttajana elämän taistelussa Agathon Meurmanilla oli toimielias ja tarmokas puolisonsa, Aline (synt. Tallqvist 1835). Nuorena, 19-vuotiaana oli hän tuotu Liuksialaan emännäksi, mutta tuskin nuo entisajan toimeliaisuusdestaan ja uljuudestaan kuulut aatelisrouvat sen kunniakaammin olivat Liuksialan kartanon avaimia kantaneet ja sen liettä lämmittäneet, kuin juuri hän.

Hän se oli Liuksialan kirkas aurinko, kaikkialle ehtivä, kaikista huolehtiva Martta, joka ei silti suinkaan hal-

veksinut aatteellisuuteen mieltyneen miehensä henkisiä harrastuksiakaan.

Vain miehiä tavallisesti kunnioitetaan sankarinimityksillä, mutta todellisen sankariryön teki Aline Meurmanin hoitaessaan itse niin tarmokkaasti ja huolellisesti Liuksialan silloista suurta taloutta ja lukuisaa perhettä, ja siltä joutaen kuitenkin kaikkialle, missä vaan osanottoa ja auttavaa kättä tarvittiin.

Kieltämättä Liuksialan niissä oloissa kohonnut varallisuuskin oli juuri toimeliaan ja uutteran emännän ansiota. Hän oli noita entisajan voimakasluonteisia

Näköala Liuksialasta Roineelle.

naisia, joilta ei puuttunut rohkeutta, tarmoa, uhraavaisuutta, itsensäkieltämystä eikä alttiiksiantavaa rakkautta. Hänen kaltaisensa naiset meidän nautinnollisina päivinämmme ovat sangen harvinaisia.

Kyllä tunsikin Liuksialan herra puolisonsa suuret ansiot ja tuskinpa mies milloinkaan on vaimolleen pysyttänyt ihanampaa muistopatsasta, kuin Agathon Meurman liikuttavalla, unohtumattomalla kuvauksellansa »Muistelmissaan».

Lyhyen sairauden jälkeen temmattiin Liuksialan toimielias emäntä ijäkkään puolisonsa rinnalta Helsingissä v. 1899. Hänen poismentyään tuntui kuin Liuksialan

päivä olisi maillään mennyt. Syvästi surren puolisoansa rupesi Agathon Meurman itsekin kaipaamaan muuttoa rauhan majoille. »Kuolema on meidät erottanut, kuolema on meidät jälleen yhdistävä», oli hänen alituinen aamu- ja iltatervehdyksensä vaimovainajansa kuvan edessä.

Lukuisa lapsilaumakin oli jo silloin hajaantunut yhteisestä lämpimästä kodista elämän eri aloille. Kesiksi he kuitenkin äitinsä eläessä kokoontuivat Liuksialaan lapsinensa uudistamaan nuoruutensa rakkaita muistoja ihanan Roineen rannoille.

Lapsista, joita oli 5 poikaa ja 5 tytärtä, Bertha-nimisen tyttären Roineen aallot sääliittä riistivät uhrikseen v.

Liuksiala Roineen puolelta. Nykyinen päärakennus.

1881 — neidon parhaimmassa kukoistuksessaan, lahjakkaan, jaloluontoisen ja hellän. Jo lapsuudestaan oli hän ollut »isän ilo ja äidin oikea käsi ja turva ja muun lapsilauman kasvattaja».

Yhdeksästä elossa olevasta lapsesta on kehittynyt kelpo kansalaisia, joita elähyttää samoin kuin suurta isääkin kansallinen, tosisuomalainen mieli ja rakkaus siihen kieleen ja kansallisuuteen, jonka oikeuksien puolesta heidän isänsä koko pitkän elämänsä ajan niin rohkeasti ja sitkeästi taisteli.

Puolisonsa kuoltua sai Agathon Meurman vielä kymmenen vuotta odottaa ikuista yhtymistä hänen kanssaan.

Harvinaisen korkea ikä hänelle suotiinkin. Vasta kolmannellayhdeksättä ikävuodella elämänsä loppui. Vanhus oli silloin vielä pirteä ja reipas, täysissä hengenvoimissa ja teki kirjallista työtä viime hetkiinsä asti. Hän kuoli Helsingissä lähimpien omaistensa ympäröimänä. Täysin tietoisena hetken juhlallisesta vakavuudesta, siunaten omaisiaan, rukoillen palavasti heidän ja koko särjetyn, sorretun kansansa puolesta, vaipui uskollinen isänmaanystävä kuolemaan 17. tammik. 1909.

Pian levisi tieto Agathon Meurmanin kuolemasta ympäri Suomea, herättäen syvää surua ja kaipausta kaikissa aitosuomalaisissa kodeissa. Eikä ihmettä, että sankat parvet kansalaisia kaikilta maamme ääriä riensi Helsinkiin osottamaan viimeistä kunnioitustaan jalolle vainajalle.

Kun ruumis oli suurilukuisen saattojoukon läsnäollessa siunattu ja monet seppeleet laskettu Helsingin uudessa kirkossa, vietiin arkku rautatienasemalle, jonka jälkeen vielä iltasella jatkettiin surujuhlaa, muisteltiin poismennyttä päällikköä ja etsittiin »syntyjä syviä» vastaisen taistelun varalle. Päätettiin myöskin perustaa kaksikin »Agathon Meurmanin rahastoa», jotka pienessä ajassa paisuivat kauniiksi summaksi.

Jo Agathon Meurmanin eläessä olivat suomenmieliset viettäneet hänen kunniaukseen kaksi kansalaisjuhlaa: toisen hänen täyttäessään 70, ja toisen 80 vuotta.

Kangasalle Liuksialan »patruunan» ruumis haudattiin suurilla juhlallisuuksilla tuhatlukuisen yleisön läsnäollessa puolisonsa ja muitten omaistensa viereen. Liuksialan vanha kuski Kalle Raunio (Frestadius) piti vielä huolen isäntävainajansa viimeisestä kyydistä, ja kahdeksan Liuksialan vanhinta torpparia, joiden useimpain nimet on mainittu kunnallisneuvoksen viimeisessä tervehdyksessä Liuksialan torppareille, kantoivat arkun rautatievaunusta rekeen.

Liikuttavat olivat ne jäähyväiset, jotka torppari Heikki Välimaa hautajaisissa esiintoi vanhan palvelijakunnan ja alustalaisten puolesta. Sydämellisin sanoin toivotti hän »vanhan, hyvintunnetun ja armahtavaisen

isännän tervetulleeksi takaisin kauniin Kangasalan helmaan lepäämään. Rakastettu isäntä oli ollut vain matkalla, toiminut laajemman tilan väestön, koko Suomen kansan hyväksi, nyt on palannut ja laskettu saman turpeen alle, jonka alle näki jo monta rakkaintansa peitet-

Agathon ja Aliina Meurmanin hautapatsas.

tävän. Siinäpä, rakkaimpansa rinnalla, rauhassa levätköön, rakastettuna, siunattuna olkoon!»

Vielä kerran kokoontuivat Kangasalan asukkaat ja suuri joukko kansalaisia muualtakin Suomesta juhlimaan Liuksialan entisen herran muistoa, kun hänen omaistensa pystyttämä hautapatsas paljastettiin juhannuspäivänä v. 1912. Patsaan on aistikkaasti muovaillut kuvan-

veistäjä Emil Wikström ja esittää se Meurman-puolisoita rintakuvissa luontehikkaina, melkeinpä kuin ilmielävinä. Patsas, jyrävä, luonnonmuovailema suuri kivi, jota Roineen aallot ovat huuhdelleet, on tuotu Liuksialasta, ja kuvaa se yksinkertaisuudellaan ja koollaan Meurmanin suoraa, korutonta, mutta voimakasta luonnetta. Patsaan ainoana koristuksena on muovailtu kuusenoksa, joka rintakuvien yläpuolelle asetettuna ikäänkuin varjostaa niitä. Rakkaan kotikuusen huminaa olivatkin uskollisesti kuunnelleet patsaan alla levon saaneet.

Paljastustilaisuuteen ihanana kesäpäivänä saapui tuhansin nouseva kansanpaljous. Laulun ja puheiden vaihdellessa muisteltiin vielä kerran vainajien kaunista elämäntyötä ja heidän merkitystään isänmaalle, Kangasalan kunnalle ja Liuksialan kartanolle, jonka kunniaakkaimpia valtiaita he olivat olleet.

Nykyinen Liuksiala.

Agathon Meurmanin oltua Liuksialan isäntänä puolen vuosisataa, luovutti hän sen v. 1900 nykyiselle omistajalle, nuorimmalle pojalleen, agronomi Jalmari Meurmanille, joka on syntynyt v. 1870 ja on naimisissa Anna Adéle Löfin kanssa.

Nyt on Liuksialan kartano uudenaikaisen maanviljelystaidon näyttämönä. Sen viljelykset ja rakennukset ovat mitä parhaimmassa kunnossa.

Kartanon 13 huoneinen puinen päärakennus valmistui v. 1902, ja on sen parvekkeilta mitä viehättävin näköala Roineelle, jonka rannat muuten ovat jotenkin matalia kartanon kohdalla, mutta lehtimetsää kasvavia.

Aikojen kuluessa on entinen kuninkaankartano kadottanut monet erikoisoikeutensa, puhumattakaan niistä lukuisista tiloista, jotka reduktio siitä erotti.

Sen yhteinen pinta-ala on nykyään 1.697,775 ha ja on sillä lähes 30 vuokrakirjoilla varustettua torpparia, monet torpista hyvinkin isoja, ja lisäksi joukko muita alustalaisia.

Päaelinkeinoina on edelleenkin maanviljelys ja karjanhoito. Paitsi pienempää sahaa, ei kartanossa ole muita

teollisuuslaitoksia. Karjanhoidon edistämistä varten on siellä toiminut karjakkokoulu vv. 1901—1913.

Liuksialan »läänin» sivistystarpeita varten on sen alueella toiminut kansakoulu vuodesta 1908 alkain, ja onpa kartanolla oma lainakirjastonsakin alustalaisten käytettävänä.

Käyskennellessä Liuksialan puiston varjoisilla lehtokäytävillä tulee tahtomattaankin luoneeksi silmäyksen vanhan kartanon loistavaan menneisyyteen, ja omituinen, juhlallinen tunnelma täyttää mielen, sillä palanen Suomen ja Ruotsin historiaa suruineen ja iloineen sen omistajien kera kiittää ohitsemme, kunnes pysähdymme suomalaiseen kansallisuus- ja sivistyshistoriaan ja huomaamme uuden, valoisamman ajan koittavan, jolloin nuo hovimaiset, mahtavat kartanot menettävät merkityksensä ja kansan yleisen varallisuuden kasvaessa tulevat yhä harvinaisemmiksi. Mutta sittekin noilla kartanoilla on mieltäkiinnittävä historiansa — monta sukupolvea ne ovat nähneet syntyvän ja kamppailevan, surevan ja iloitsevan, jättäen vain muiston jälkeensä: mikä synkän ja pelätyn, mikä vähäpätöisen ja pian unohdetun — mikä valoisan ja siunatun.

Liuksialan puistosta.

Kansanvalistusseuran kotiseutukuvaukset.

Viime aikain ilahduttavia ilmiöitä on kotiseutuhengen ja koti-seututiedon viriäminen eri tahoilla maata, varsinkin nuorison keskuudessa. Ottaakseen tehokkaalla tavalla osaa tähän vastaheränneeseen kotiseutuliiikkeeseen on Kansanvalistusseura alkanut julaista uutta kirjasarjaa, jossa esitetään helppotajuisessa kertoilvassa ja kuvailevassa muodossa pienempäin seutukuntain, kuten luontaisten ja historiallisten maakuntainosain, yksityisten pitäjäin tai vieläkin pienempäin piirien luontoa ja luonnonelämää, kansaa, elinkeinoja ja sivistysoloja, kaikki historiallisen kehityksen valossa katsottuina.

Sarjan kukin numero muodostaa noin 24-sivuisen, sieväasuisen, useimmiten kuvitetun vihkon à 25 p. Tarpeen vaatiessa yhdistetään useimpia numeroita samaan vihkoon.

Tähän asti on sarjassa ilmestynyt:

1—2. *P. Puhakka*: **Pielisen varrelta**. Kuvia Pohjois-Karjalasta. 48 siv. Kuv. 50 p.

3—4. *K. A. Pfaler*: **Muistelmia Kuhmoniemen seurakunnasta**. 48 siv. Kuvit. 50 p.

5—6. *A. R. Saarenseppä*: **Pohjois-Karjalan vierasnimiset suvut**. 45 siv. 50 p.

7—10. *Arvo Inkilä*: **Hulttinen ja huittislaiset entisaikoina**. 80 siv. Kuv. ja kartta. 1 mk.

11—13. *Väinö Kallio*: **Salon seutu**. 64 siv. Kuvit. 75 p.

14. *O. A. Kallio*: **Savolaisia sukuja ja sukunimiä**. 24 siv. 25 p.

15. *Lyyli Vehviläinen*: **Anjalan kylä ja hovi Kymenlaaksoissa**. 24 siv. Kuvit. 25 p.

16. *Lauri Sauramo*: **Vanha Helsinki Vantaan suulla**. 21 siv. Kuvit. 25 p.

17—19. *A. M. Tallgren*: **Suomen kotiseutututkimus**. Sen tehtävät, vaiheet ja nykyiset järjestöt. 73 siv. 75 p.

Kangasalaa ja sen ympäristöä koskevaa suomenkielistä kirjallisuutta.

Heikel, A. O., Kertomus Pirkkalan kihlakunnan muinaisjäännöksistä. Valaistu kuvilla ja kartalla. (Tiedeseuran »Bidrag» sarjan 38. vihko.) Helsingissä, 1882. 104 siv.

Käsittelee Lempäälän, Viljalahden, Tottijärven, Pirkkalan, Ylöjärven, Messukylän, Kangasalan, Pälkäneen ja Sahalahden pitäjän muinaisjäännöksiä ja historiaa.

Skogman, D., Kertomus matkoiltani Satakunnassa muistojuttuja kerällemässä. Suomi, II. jakso, 2. osa, siv. 123—152. Helsinki, 1864. Suom. kirj. seura. 3: —.

Sisältää tietoja etenkin kiinteistä muinaisjäännöksistä 21 kunnassa, m. m. Kangasalla, Pirkkalassa, Messukylässä, Teiskossa y. m.

Ignatius, Kaarlo, Tietoja Kangasalan pitäjistä ja vero-oloista Ylä-Satakunnassa vv. 1540—1577. Länsi-Suomi IV, julaissut Linsisuomal. osakunta.) 44+XXII siv. Helsinki 1890. 1: 25.

Valaisee Ylä-Satakunnan vanhoja vetotusoloja ja uutisesu-
tusta Längelmäveden yarsilla.

Vallinheimo, J. V., Kuvauksia muutamain Keski-Hämeen seurakuntain uskonnollis-siveellisistä oloista. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat liitteineen vv. 1908—1909.

Sisältää hyvin runsaasti tietoja usean seurakunnan, m. m. Kauppalan kirkollisista oloista, papeista y. m. Kirjan mielenkiintoa lisää se seikka, että tiedot ovat uudemmilta ajoilta, pääasiallisesti viime vuosisadalta.

Agaton Meurman, Muistelmia I. Helsingissä, 1909. Hinta 3: —.

Erinomainen muistelokirja, joka valaisee kirjottajan yksityisiä oloja, mutta on myöskin yleisenä paikkakunnan ja ajan kuvauksena hyvin ansiokas.

Voionmaa, Väinö, Tampereen kaupungin historia. 1903—11. 3 osaa. 1510 siv. — 15:50. (Ensimmäinen osa 309 siv. 3: —).

Etenkin teoksen johdanto sisältää runsasvaraisen esityksen Ylä-Satakunnan historiasta Tampereen kaupungin perustamis-
aikana.

Näköispainos, Kvs-säätiön Arkivististyksen digikirjasto

Digitoitu Suomen tiedekustantajien liiton Kopiosto-
korvauksista myöntämällä apurahalla.

Alkuperäinen julkaisu:

Liuksialan kartanon vaiheet / kirjoittanut Hilma Aakkula.
(Kansanvalistusseuran Kotiseutukuvauksia ; 20–21)
Helsingissä : [Kansanvalistusseura], 1913. (Helsingissä :
Raittiuskansan Kirjapainossa, 1913)

YKL 92.843

kartanot; kuninkaankartanot; Liuksialan kartano;
paikallishistoria

Kangasala; Liuksiala (Kangasala)

ISBN 978-952-7533-25-3

URN:ISBN:978-952-7533-25-3

Kvs-säätiö (Kansanvalistusseura sr)

Helsinki 2022